

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Β' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΟΙ ΣΕΡΡΕΣ

ΚΑΙ Η
ΠΕΡΙΟΧΗ
ΤΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ
ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ
ΜΕΧΡΙ ΤΗ
ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Α' ΤΟΜΟΣ

ΣΕΡΡΕΣ 2013

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΣΧΟΣ - ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΙΟΒΑΝΗΣ

ΤΑ ΛΙΓΝΙΤΩΡΥΧΕΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΣΕΡΡΩΝ ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΟ 1950

Η παρούσα ανακοίνωσή μας είναι καρπός πρωτογενούς έρευνας, συνδυαστικής και αναλυτικής επεξεργασίας πληροφοριών, και αναφέρεται σε μια ιδιαίτερη οικονομική δραστηριότητα που έλαβε χώρα τον περασμένο αιώνα στο νομό μας. Η φύση είχε εργαστεί αθόρυβα επί αιώνες αιώνων να δημιουργήσει τον ορυκτό της πλούτο, το σερραϊκό ξυλίτη λιγνίτη, για να φανεί αργότερα χαρισματική και απλόχερη για τους Σερραίους σε δύσκολες περιόδους που σημάδεψαν τον τόπο μας κατά τη νεότερη ιστορία.

Σε δύο συγκεκριμένες ευρείες περιοχές του νομού εντοπίστηκαν πλούσια κοιτάσματα καλής ποιότητας ξυλίτη λιγνίτη με θερμοαντική αξία 6300-6500 Calorie/ kgr.

1. Γύρω από την πόλη των Σερρών στις τρεις κύριες θέσεις που δείχνει το συνημμένο τοπογραφικό του Δήμου Σερρών και σε άλλες μικρότερες:

α) ανατολικά και βόρεια της πόλης, στην τοποθεσία Βιρός ή Βερός κοντά στη μονή Τιμίου Προδρόμου,

β) στις κοιλάδες Αγίου Γεωργίου, Αγ. Αναργύρων και στο χείμαρρο Καμενικίων,

γ) δυτικά της πόλης μεταξύ Λευκώνα και Σερρών προς τον οικισμό Μετοχίου, στην τοποθεσία Αγία Βαρβάρα.

2. Η δεύτερη περιοχή εξόρυξης λιγνίτη εκτείνεται στο Παγγαίο, στην τοποθεσία που περικλείεται μεταξύ και γύρω από τις κοινότητες Κορμίστας και Ηλιοκώμης.

Σημειωτέον ότι ο νομός Σερρών είναι διάσπαρτος από μικρά κοιτάσματα λιγνίτη ή ενδείξεις κοιτασμάτων σε πολλές περιοχές του, όπως είναι: Χαρωπό, Φαιά Πέτρα, Θερμοπηγή, Νέο Πετρίτσι, Μελενιγκίτσι, Άνω Κάτω Χριστός, Οινούσα, Νέο Σούλι, Άγιος Χριστόφορος, Κρυοπηγή, Μανδήλι, Σφελινός, Αλιστράτη, κ.α. Στο Μανδήλι και Σφελινό γινόταν εξόρυξη κατά το 1950 και ενωρίτερα από τους Βουλγάρους, η δε παραγωγή μεταφερόταν στον τότε Σιδηροδρομικό Σταθμό Αγγίστας¹.

1. Πολλές λεπτομέρειες υπάρχουν στη μελέτη του Ινστιτούτου Γεωλογίας και Ερευνών Υπεδάφους (1952) με τίτλο «Σέρραι Παγγαίον, το νεογενές και η γεωλογία του λιγνίτη» υπό του γεωλόγου Ηλ. Παρασκευαΐδη, τόμος II, σσ. 181-248 της σειράς «Γεωλογικά και Γεωφυσικά Μελέται».

α. Ιστορικά στοιχεία

Όπως μας πληροφορούν, η Στατιστική Υπηρεσία² και το τότε Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας³, αμέσως μετά την απελευθέρωση των Σερρών από την οθωμανική κατάκτηση του 1912-13, κάπου εκεί στα 1916, εκδηλώθηκε ιδιωτικό ενδιαφέρον έρευνας, εξόρυξης και εκμετάλλευσης του σεραϊκού λιγνίτη. Ένα τοπικό όμως δημοσίευμα της εφημερίδος «Ερμής» της Μακεδονίας κάνει λόγο για εκμετάλλευση λιγνίτη στις περιοχές «Κατακονός» και «Μονόσπιτων» κατά το έτος 1879⁴. Πέντε-έξι κύριες οικογενειακές επιχειρήσεις δραστηριοποιήθηκαν γύρω από την πόλη των Σερρών και δύο στο Παγγαίο:

α) Τα Λιγνιτωρυχεία «Κ.ΧΑΤΖΗΔΗΜΟΥ & Σία Α.Ε.», στην τοποθεσία Βιρός,

β) Τα Λιγνιτωρυχεία «Κ. ΠΕΡΔΙΚΑΡΗ Α.Ε.», στην κοιλάδα Αγίου Γεωργίου,

γ) Τα Λιγνιτωρυχεία «Λ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Α.Ε.», στην τοποθεσία Αγίας Βαρβάρας, μεταξύ Λευκώνα και Σερρών προς τον οικισμό Μετοχίου,

δ) Τα λιγνιτωρυχεία Γ. ΔΟΡΚΟΦΥΚΗ-ΗΛ. ΛΑΥΡΕΝΤΙΑΔΗ, στις τοποθεσίες «Κιόσια» στην κοίτη του χειμάρρου Αγ. Αναργύρων και Λευκώνα,

ε) Τα ονομαζόμενα Δημόσια ή Εθνικά Λιγνιτωρυχεία Παγγαίου, με εκμετάλλευση «Π. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α.Ε.» στην Κοινότητα Ηλιοκώμης,

στ) Τα Δημόσια Λιγνιτωρυχεία Παγγαίου, με εκμετάλλευση «ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΗΜ ΜΙΧΑΗΛ Α.Ε.» στην Κοινότητα Κορμίστας.

Τα ίδια ως άνω επιχειρηματικά σχήματα, διατήρησαν για δεκαετίες την βασιική επωνυμία τους, κυρίως των α, β, γ και ε, επειδή ήταν κατά βάση οικογενειακής μορφής και εισέρχονταν στη διοίκηση νέα πρόσωπα του οικείου περιβάλλοντος.

Το νεοσύστατο Ελληνικό Κράτος παραχωρούσε τη χρήση και εκμετάλλευση -όχι την κυριότητα γης- του εθνικού μεταλλευτικού ορυκτού πλούτου -πλην εξαιρέσεων βέβαια- σε ιδιώτες, σύμφωνα με τη νομοθεσία εμπράγματος δικαιώματος ή σύμφωνα με τη διαδικασία των ανταλλάξιμων, καθώς και με τη διαδικασία δημοπρασίας⁵.

2. Ε.Σ.Υ.Ε Πίνακας απογραφών έτους 1920, σ. 48, κατηγορία Βιομηχανία.. υπεδάφους...Κλάσεις μεταλλεία -ορυχεία, Εδάφια λιγνιτωρυχεία.

3. Υ.Ε.Ο-Δ/νσις Μεταλλείων, αριθ. πρωτ. 4582/13-03-1919 Φακ 741 Εθν. Λιγν. Παγγαίου.

4. Φύλλο Εφημερίδος «Ερμής», αριθ. 410/17-07-1879, πηγή: Χαράλαμπος Βουρουτζίδης κάτοικος Σερρών (συνημιμένο αριθ. 14).

5. Περισσότερα για παραχωρητήρια/αδειοδότηση εκμετάλλευσης λιγνίτη, βλ. στη μελέτη του Ινστιτούτου Γεωλογίας και Ερευνών Υπεδάφους (1952) με τίτλο «Σέρραι Παγγαίου, το νεογενές και η γεωλογία του λιγνίτη» υπό του γεωλόγου Ηλ. Παρασκευαΐδη, τόμος II σσ. 181-248 της σειράς «Γεωλογικά και Γεωφυσικά Μελέται» και στα αρχεία των Μεταλλ. Υπηρεσιών.

β. Διαδικασία εξόρυξης του λιγνίτη

Αδειοδότηση⁶. Η αδειοδότηση για την έρευνα, εντοπισμό και εκμετάλλευση των μεταλλευτικών κοιτασμάτων λιγνίτη, ξεκινούσε με την αίτηση εκδήλωσης ενδιαφέροντος του ιδιώτη, ακολουθούσε η έκδοση απόφασης του Νομάρχη και ολοκληρώνονταν με τη θετική πρόταση του Υπουργού για έκδοση της αδείας κατόπιν Π.Δ/γμος, δημοσιευόμενου σε Φ.Ε.Κ⁷. Η Επιθεώρηση Μεταλλείων Βορείου Ελλάδος και η Διεύθυνση Ενεργειακών Ορυκτών του Υπ. Ανάπτυξης, μας παραχώρησαν σημαντικές πληροφορίες που αφορούν στην έκδοση πολλών επιχειρηματικών αδειών με τις γεωγραφικές αξιμουθιακές συντεταγμένες κατά οριοθετούμενη περιοχή και με την χιλιομετρική έκταση κάθε μιας⁸.

Η διαδικασία εξόρυξης, σύμφωνα και με τις μαρτυρίες των ανθρακωρύχων και των άλλων μαρτύρων, ξεκινούσε με τη διάνοιξη υπόγειων διαδρόμων (στοές, γαλαρίες) πλάτους 1,5 μ., ύψους 2 μ. και βάθους κατά περίπτωση από 40 μ. σπανιότερα δε έως 400 μ.⁹. Η πρακτική διάνοιξης κεκλιμένων στοών σε μοίρες από 10% έως 50%, χρησιμοποιούσε ακόμη και μικρά φουρνέλα (μόνο στην περιοχή Παγγαίου) κάτω ή πλάγια από το στρώμα του κοιτάσματος, επισπεύδοντας έτσι τη διείδυση, αλλά και την εύκολη απόσπαση του λιγνίτη με τη σκαπάνη του ανθρακωρύχου. Δημιουργούνταν κατά μήκος των στοών ξύλινα υποστυλώματα σε σχήμα ανοικτού Π και στη βάση του εσωτερικού της στοάς συναρμολογούνταν σιδερένιες ράγες πάνω στις οποίες κυλούσαν τα βαγονέτα φορτωμένα με κάρβουνο. Τα γεμάτα καρότσια φορτίου 300 οκάδων στο εσωτερικό της στοάς (ονόματι ΦΙΡΕ), έλκονταν με συρματόσχοινα από το χειριστή (βιντζιέρη) του βαρούλκου που βρισκόταν στην είσοδο της στοάς, για να αδειάσουν εκεί το φορτίο τους κάτω από τα κατάλληλα στέγαστρα, που ήταν ταυτόχρονα και διαλογητήρια ποιότητας και μεγέθους του λιγνίτη ή ακόμη χώροι αποχωρισμού της τριμμένης σκόνης και των μη χρήσιμων υλών¹⁰. Σε μικρό βάθος στοάς έως 50 μ. χρησιμοποιούνταν ακόμη και άλογα για τη μεταφορά

6. Πηγές: α) Επιθεώρηση Μεταλλείων Β. Ελλάδος, Πρωτόκολλο αδειών και β) έγγραφο αριθ Δ9Β/Φ5/301/82/16-02-2006 του Υπ. Ανάπτυξης Δ/σης Ενεργειακών Ορυκτών-τμήμα Β' (συνημμένο 3 Πίνακας αποφάσεων παραχώρησης αδειών εκμετάλλευσης λιγνίτη).

7. Π.Δ/γμα 76/26-01-1976 ΦΕΚ αριθ. 4122/Τ.Α/26-01-1976 περί παραχώρησης αδείας εκμετάλλευσης λιγνίτη στον Γεώργιον Δημοσθ. Μιχαήλ -Κορμίστα).

8. α) Επιθεώρηση Μεταλλείων Β. Ελλάδος, Φακ 56-Μ.935 Παπαβασιλείου (συνημμένο 15, σχεδιάγραμμα αξιμουθιακής οριοθέτησης μιας αδείας της ΛΙ.ΒΕ ΕΠΕ-Παγγαίου).

β) Νομαρχία Σερρών-τμήμα Αποκέντρωσης έγγραφα αριθ. πρωτ. 50662/20-09-69, 52871/11-10-69 και 4968/26-02-70 περί του θέματος της οριοθέτησης δια γεωγραφικών συντεταγμένων συγκεκριμένων αδειών.

9. Πηγές: α) Επιθεώρηση Μεταλλείων Β. Ελλάδος, ειδικά σχεδιαγράμματα κοιτασμάτων, Φακ. Μ 902 και β) μαρτυρίες ανθρακωρύχων.

10. Πηγή: Επιθεώρηση Μεταλλείων Β. Ελλάδος, Φακ Μ. 902 (συνημμένο 6, σκαρίφημα εξωτερικής διαλογής και φόρτωσης του λιγνίτη).

του λιγνίτη, σύμφωνα με τη μαρτυρία των άλλοτε λιγνιτωρύχων Θεόδωρου Ομοιρίδη και Αθανάσιου Χλωρίδη από την Ηλιοκώμη, παρότι το άλογο δεν μπαίνει σε στοές.

Στο εσωτερικό τους οι στοές αποκτούσαν δαιδαλώδη μορφή, εκτεινόμενες δεξιά και αριστερά, με ενδιάμεσα κυκλικά πλατώματα (σκούζες), όπου έπαιρνε στροφή και κατεύθυνση το βαγονέτο. Παράλληλα με τις σιδηροτροχιές, υπήρχε αυλάκι, όπου κυλούσε το νερό της εσωτερικής υγρασίας και συσσωρευόταν σε λακκούβες (υδροσυλλέκτες) και από εκεί με σωλήνες αντλούνταν στην επιφάνεια.

Οι εργάτες φορούσαν κατά περίπτωση μπότες, κράνη και χρησιμοποιούσαν φαναράκια που έκαιγαν ασετιλίνη¹¹, για να φωτίζεται ο εσωτερικός χώρος. Η λάμπα ασετυλίνης χρησίμευε όχι μόνο ως μέσο φωτισμού, αλλά και ως αλάνθαστο μέσο προειδοποίησης για την παρουσία του ασφυκτικού ή και εκρηκτικού αερίου μεθανίου (οι εργάτες το ονόμαζαν *αγκούσα*), το οποίο έσβηνε τη φλόγα και προκαλούσε δύσπνοια¹². Πολλά ατυχήματα στα ανθρακωρυχεία οφείλονταν στην παρουσία του μεθανίου. Σε μια επιχειρηματική εγκατάσταση λειτουργούσαν ταυτόχρονα πολλές στοές, με αρίθμηση (στοά 15, στοά 19, στοά 38 κ.λπ.) αντί για ονόματα, αντιπροσωπεύοντας το έτος διάνοιξης μιας στοάς.

Σύμφωνα με τις περιγραφές των αναφερόμενων ανθρακωρύχων, οι συνθήκες εργασίας στο εσωτερικό των ορυχείων ήταν και επικίνδυνες και ανθυγιεινές. Εργασία σε ανήλιο περιβάλλον, με σταθερές συνήθως θερμοκρασίες χειμώνα-καλοκαίρι. Ο αερισμός γίνονταν μέσω σωλήνων διαμέτρου 30 εκ. επιφανειακού καθαρού αέρα, που παροχετευόταν από την επιφάνεια στο εσωτερικό της γαλαρίας. Σε άλλες περιπτώσεις, διανοίγονταν κάθετοι αγωγοί από την επιφάνεια προς το εσωτερικό και έτσι με τον φυσικό ελκυσμό επιτυγχανόταν η συνεχής ροή και ανανέωση του εσωτερικού αέρα. Προπολεμικά, πριν από το 1950, δεν υπήρχε τέτοια πρόνοια και οι λιγνιτωρύχοι δούλευαν σε στοές με ανύπαρκτο αερισμό και σε υψηλές θερμοκρασίες, σε στοές που τις έδιναν το χαρακτηριστικό όνομα «Λιβύη»¹³.

Πέραν των ανθυγιεινών συνθηκών εργασίας, ο κίνδυνος θανατηφόρου ατυχήματος ή αποκλεισμού τους μέσα στις στοές, παραμόνευε καθημερινά. Δεν έλειπαν τέτοια θανατηφόρα ατυχήματα Σερραίων ανθρακωρύχων

11. Φωτογραφία φανών ασετυλίνης από ιδιωτικές συλλογές: Χρ. Μπατσούκας, Λαογραφικό Μουσείο Αλ. Χατζηγλία, βιβλίο του Μιχ. Τσαντήρη ανθρακωρύχου (συνημμένο 11, φωτ. τεκμήριο).

12. Λήμμα εγκυκλοπαίδειας Επιστήμη και Ζωή. Πρόκειται για αέριο, απλό κεκορεσμένο υδρογονάνθρακα CH₄ πιο ελαφρύ από τον αέρα, άοσμο και άχρωμο, το οποίο όταν ανακατευτεί σε κάποια αναλογία με τον αέρα δημιουργεί το εκρηκτικό μείγμα grisou (γκριζού).

13. Μαρτυρία ανθρακωρύχου Μιχαήλ Χονδραλέξη, που εργάστηκε παιδί 15-16 χρόνων μέσα σε τέτοιες συνθήκες.

μέσα στις στοές¹⁴. Ωστόσο, εκατοντάδες Σερραίοι από τα Καμινίκια, την Αγιά Σοφιά, την Ευαγγελίστρια και άλλες συνοικίες, ανηφόριζαν παρέες -παρέες για το δύσκολο μεροκάματο και συγκεντρώνονταν στις εισόδους των γαλαριών, όπου λειτουργούσαν πρόχειρα καφεενεδάκια με το χαρακτηριστικό όνομα «ψιρού».

γ. Παραγωγική δυναμικότητα

Τα παραστατικά στοιχεία που βρέθηκαν στους φακέλους των Γ.Α.Κ.-Αρχεία Σερρών (κυτία 42 και 50) και της Α΄ Δ.Ο.Υ., Σερρών, σε συνδυασμό και με τις μαρτυρίες προσώπων, τεκμηριώνουν ότι η παραγωγική δυναμικότητα ενός λιγνιτωρυχείου μετά το 1949 (*χρονολογία σημειολογική μετά τη λήξη του εμφυλίου, τότε που ανασυγκροτούνταν το Κράτος και άρχισαν να τηρούνται επίσημα στοιχεία*), ανέρχονταν με διακυμάνσεις από έτος σε έτος έως το 1967, σε 15 έως 30 τόνους ημερησίως¹⁵. Με οργανωμένη εκμετάλλευση πολλών ταυτόχρονα στοών σε ένα λιγνιτωρυχείο, μπορούσε να φθάσει και τους 40 τόνους. Συνεπώς η συνολική ημερήσια παραγωγή λιγνίτη όλων των μονάδων στο νομό, ανέρχονταν από 60 έως 100 τόνους ημερησίως, με τις ανάλογες βέβαια διακυμάνσεις που επηρεάζονταν είτε από τα κοιτάσματα είτε από τις προοπτικές διάθεσης της παραγωγής είτε από οικονομικούς παράγοντες¹⁶.

Τα λιγνιτωρυχεία μετά το 1950, όταν η ανάπτυξη της χώρας έπαιρνε την ανιούσα, γνώρισαν τη μεγαλύτερη άνθιση και εργάζονταν κανονικά όλο το έτος και όλο το 24ωρο σε τρεις βάρδιες, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του Ι.Κ.Α.¹⁷ των βιβλίων ημερομισθίων και της Α΄ Δ.Ο.Υ. Σερρών (φάκελος Περδικάρη), αλλά και από προσωπικές μαρτυρίες ανθρακωρύχων (Χρήστος Μπατσούκας κ.ά.). Η ετήσια συνολική παραγωγή λιγνίτη στο νομό εκτιμάται με συνδυαστική επεξεργασία των ευρεθέντων στοιχείων των τεσσάρων βασικά μονάδων (στοιχεία για την παραγωγική δραστηριότητα της επιχείρησης Γ. Δημ. Μιχαήλ δεν βρέθηκαν), ότι ανέρχονταν γύρω στους 30.000 τόνους. (100 τόνους ημερησίως x 300 ημ.=30.000 τόνους)

Μια δημοσιογραφική όμως αναφορά¹⁸ του έτους 1928 μας πληροφορεί

14. Μαρτυρίες όλων των ανθρακωρύχων για θύματα, όπως Κιουτάχελης, Βασιλειάδης, κ.ά.

15. α) Δ.Ο.Υ. Σερρών, Φακ. Ανθρακωρυχείων Περδικάρη, έκθεση εκτίμησης 21-10-1965.

β) Γ.Α.Κ.-Αρχεία Ν. Σερρών, Φακ. 742 Έκθεση ελέγχου Δημόσιου Λιγνιτωρυχείου Παγγαίου- Ε.Π.Ε- Λ.Ι.Β.Ε

16. α) Α΄ Δ.Ο.Υ. Σερρών, Φάκελος Περδικάρη, β) Γ.Α.Κ.-Αρχεία Ν. Σερρών, Φακ 44 Παπαντωνίου.

17. Ι.Κ.Α. Σερρών Φακ 70/Γ΄ 134/γ και βιβλία ημερομισθίων των σεραϊκών ανθρακωρυχείων (συνημμένο 10).

18. Γ.Α.Κ.-Σερρών Φακ 44. Άρθρο των δημοσιογράφων Α. Γουναρόπουλου και Κ. Αθανασάκου στην έκδοση Γεν. Οδηγού Μακεδονίας Εμπορίου-Βιομηχανίας- Επιστημ-

ότι τα λιγνιτωρυχεία με το χαρακτηριστικό τουρκικό όνομα «Ταχταμπίτ»¹⁹ των Αφών Παπαντωνίου, είχαν, υπό προϋποθέσεις βέβαια, τη δυνατότητα να παράγουν έως και 100 και 200 ακόμη τόνους λιγνίτη ημερησίως, με θερμαντική ισχύ 6.288 θερμίδες –Calorie (6.288 θερμ./χιλιόγραμμα). Αναφέρεται μάλιστα ότι τα λιγνιτωρυχεία «Παπαντωνίου» μετείχαν και στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης το έτος 1927.

Πιο συντηρητικά όμως στοιχεία για την προπολεμική παραγωγικότητα των λιγνιτωρυχείων μας αναφέρει ο Γερμανός στρατιωτικός γεωλόγος μελετητής Erlangen B.v. Freyberg. Γράφει ότι, στο νομό Σερρών ανέρχονταν σε 50 -260 τόννους ετησίως και από το 1920 -1942 σε 350.000-400.000 συνολικά τόννους λιγνίτη. Άλλα στοιχεία, μόνο από τα λιγνιτωρυχεία Ταχταμπίτ κληρονόμων Δ. Παπαντωνίου, μιλούν για παραγωγή στο ίδιο περίπου διάστημα 1923-1944, 344.000 τόννων. Είναι αλήθεια ότι η εκμετάλλευση προπολεμικώς ήταν αποσπασματική και δεν ήταν μηχανοποιημένη, και για το λόγο αυτό χαμηλής παραγωγικότητας.

Θα περίμενε κανείς ότι η εκμετάλλευση του λιγνίτη θα σταματούσε ή θα περιοριζόταν στα χρόνια της γερμανικής και βουλγαρικής κατοχής 1941-44, όπως συνέβαινε με πολλές άλλες δραστηριότητες. Αντιθέτως, τα λιγνιτωρυχεία των Σερρών λειτούργησαν σχεδόν κανονικά, προστατεύονταν από τους Γερμανούς και φρουρούνταν για να λειτουργούν υπέρ αυτών, επειδή ήταν απαραίτητος ο λιγνίτης στην κίνηση των τρένων, στη θέρμανση δημόσιων κτιρίων, στις βιομηχανίες. Στην ενδιάμεση περίοδο '42-'44 που το μεγαλύτερο τμήμα του νομού ανατολικά του Στρυμόνα βρέθηκε στην κατοχή των Βουλγάρων, για λίγο διάστημα περιήλθαν στους Βουλγάρους και οι ανθρακωρύχοι εργατοτεχνίτες πληρώνονταν με καπίκια και λέβα²⁰.

Η αδιάκοπη εκμετάλλευση του σερραϊκού λιγνίτη στη δεκαετία 1940-1950, εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί. (Η απουσία στοιχείων για τα έτη 1940-1944 οφείλεται στην εμπόλεμη περίοδο, για την οποία δεν βρέθηκαν αρχεία)

νων-Βιοτεχνών-Επαγγελματιών 1928.

19. Ο όρος «TAXTAMPIT» α) κατά μία εκδοχή προέρχεται από τις τουρκικές λέξεις tahta=σανίδα, κούτσουρο και tahta bas ή tahta basi= επικεφαλής της συντεχνίας ξυλεμπόρων, βλ. Γ. Τζέμου, *Τα τουρκικής προέλευσης ελληνικά επώνυμα*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 211. Η πιθανότερη εκδοχή κατά τη γνώμη μας, γιατί τα λιγνιτωρυχεία αποτελούνταν από εσωτερικές προστατευτικές ξυλοκατασκευές, αλλά και γιατί ο λιγνίτης είναι προϊόν αποσύνθεσης του ξύλου. β) Κατά μια άλλη εκδοχή από το λεξικό της τουρκικής γλώσσας έκδοση του «Turkce Sozluk, C II, Ankara, T.D.K, 1988, s 1402 και New Redhouse Turkish-English Dictionary, Redhouse Press, Istanbul 1992, σ. 1084 λήμμα Biti = κοριός και Tahtabiti = κοριός χάμω. Με τη ζέστη στις στοές των ανθρακωρυχείων οι κοριοί έβγαιναν στην επιφάνεια. Αν συνδυαστεί η λέξη bit με τη λέξη tahta, ίσως κατά τη γνώμη μας να χαρακτηρίζει τον ξυλότοπο με τους κοριούς. (Ευχαριστούμε για τη βοήθειά του, τον οθωμανολόγο Hacı Veli Aydın, εισηγητή στο παρόν συνέδριο)

20. Βιβλία ενσήμων βουλγαρικής προέλευσης του ανθρακωρύχου Μιχαήλ Τσαντήρη (συνημμένο 8).

1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952
Λιγνιτωρυχεία Πεοδικάρη							
8472,6	12102,4	18921,3	18927,2	31981	32106,3	34511	26831,8
Λιγνιτωρυχεία Παπαντωνίου							
15920	7747	8751	8557	10804	9585,9	10381,8	4795,7
Λιγνιτωρυχεία Χατζηδήμου							
----	1853	3000,4	357,1	2751,3	5050,6	4702,6	10100,4
Λιγνιτωρυχεία Γ.Δορκοφύκη- Ηλ. Λαυρεντιάδη							
----	2019,3	3073,1	1612,2	1208,5	370,1		
24392,6	23721,7	33754,8	29453,5	46744,8	47112,9	49595,4	41727,9

Πίν. παραγωγή λιγνίτη σε τόννους από τις επιχειρήσεις περιοχής Σερρών την περίοδο 1945-52.

Πηγή: επεξεργασία στοιχείων, από τη μελέτη Ινστιτούτου Γεωλογίας και Ερευνών Υπεδάφους (1952) με τίτλο «Σέρροι Παγγαίων, το νεογενές και η γεωλογία του λιγνίτη» υπό του γεωλόγου Ηλ. Παρασκευαΐδη, τόμος II, σσ. 220-225 της σειράς «Γεωλογικά και Γεωφυσικά Μελέται».

Σύμφωνα με την πολύ προχωρημένη τότε στον τομέα αυτό βουλγάρικη μεταλλευτική νομοθεσία, οι ανθρακωρύχοι πέραν της καλής αμοιβής τους, ελάμβαναν για το σπίτι τους ζάχαρη, βούτυρο και χοιρινό, δηλαδή τροφές για τη στήριξη της υγείας τους²¹.

Χαρακτηριστικές είναι και πρέπει να αναφερθούν, δύο σημαντικές μαρτυρίες. Η πρώτη αφορά τομποϊκοτάζ που έκαναν οι ίδιοι οι ανθρακωρύχοι προκειμένου να μην περιέλθει η παραγωγή στους Βουλγάρους²². Η δεύτερη αφορά κάποιο είδος ελευθερίας -ασυλίας που απολάμβαναν οι ανθρακωρύχοι από τους κατακτητές Γερμανούς, όταν τους σταματούσαν περίπολοι στο δρόμο για έλεγχο και αυτοί τους επιδείκνυαν την κάρτα ανθρακωρύχου²³.

Η κύρια ποιότητα του παραγόμενου στις Σέρρες λιγνίτη ήταν η υποκατηγορία «ξυλίτης λιγνίτης», φτωχός βέβαια σε άνθρακα, αλλά με μεγάλη υγρασία και 6.500 Th/Kgr. Το χρώμα του ήταν κιτρινοκάστανο με ευδιάκριτο τον ξυλώδη ιστό του. Άλλες κατηγορίες λιγνίτη, όπως η τύρφη, υπήρχαν στην Εύβοια και στην Καβάλα, οι δε ανθρακίτες έρχονταν από το εξωτερικό. Ως γνωστόν, τα μεγαλύτερα κοιτάσματα λιγνιτών βρίσκονται στην Πτολεμαΐδα και Μεγαλόπολη.

21. Μαρτυρίες ανθρακωρύχων (συνημμένο 2) και Γιάννη Τσαντήρη υιού του αποβιώσαντος πατρός ανθρακωρύχου Μιχαήλ Τσαντήρη.

22. Πηγή: η ίδια ως άνω (21).

23. Μαρτυρία ανθρακωρύχων Μιχ Χονδραλέξη, Θωμά Βλάχβη, Σωτ. Σωτηρίου, συνέντευξη 15/01/2006.

δ. Διάθεση - Εμπορία

Πού κατευθυνόταν όμως η παραγωγή του λιγνίτη; Ποιοι ήταν οι μεγαλύτεροι πελάτες των σερραϊκών λιγνιτωρυχείων;

Βασικοί πελάτες-αγοραστές της παραγωγής ήταν η Δ.Ε.Η., οι Σιδηροδρομοί Ελληνικού Κράτους (Σ.Ε.Κ.) για την κίνηση των τρένων με τις ατμομηχανές, η ναυτιλία μας για την κίνηση και θέρμανση των πλοίων, οι βιομηχανίες για τις ανάγκες κίνησης της παραγωγής τους²⁴, οι λιανικοί πελάτες για θέρμανση των κατοικιών τους, οι δημόσιες υπηρεσίες, εστιατόρια, σχολεία κ.ά. Πολύ παλιότερα, ορισμένοι Σερραίοι θυμούνται ότι ο λιγνίτης χρησιμοποιούνταν πριν από το 1940, ακόμη και για την κίνηση των λεωφορείων, που ήταν γνωστά ως «λεωφορεία γκαζοξέν».

Η μεταφορά-διακίνηση γινόταν προπολεμικά²⁵ με άλογα και κάρρα μέχρι τους κοντινούς πελάτες και τα σπίτια. Πολλά νοικοκυριά διέθεταν δικό τους μεταφορικό μέσο, άλογο και κάρρο και οι παραδοσιακοί μεταφορείς έφεραν το όνομα «καραγωγείς». Αυτοί αγόραζαν το λιγνίτη από τον επιχειρηματία του ανθρακωρυχείου και αναλάμβαναν τη διανομή και πώληση. Υπήρχαν μάλιστα και οργανωμένες εμπορικές εταιρείες που αγόραζαν μεγάλες ποσότητες λιγνίτη από τις εξορυκτικές σερραϊκές επιχειρήσεις και τις προωθούσαν στην αγορά²⁶.

Αργότερα μπήκαν στη διακίνηση τα φορτηγά αυτοκίνητα και έμειναν άνεργοι οι παραδοσιακοί καραγωγείς. Μεταξύ των λιγνιτωρυχείων Περδικάρη και του Σιδηροδρομικού Σταθμού Σερρών, λειτουργούσε τρενάκι με ατμομηχανή, σύροντας έως 20 μικρά βαγόνια του ενός τόνου το καθένα, που μετέφερε κατ' ευθείαν το λιγνίτη στα βαγόνια των τότε Σ.Ε.Κ., για την περαιτέρω διακίνηση στο εσωτερικό της χώρας²⁷. Κάτι ανάλογο γινόταν και

24. Ψηφιακό αρχείο Γ.Α.Κ.-Σερρών εικόνα 4286 Φακ Παπαντωνίου, παραγγελία 525/24-04-1940 150 τόνων στην τιμή 740 δρχ/ανά τόνο, της βιομηχανία ζυθοποιίας «Κάρολος Φιξ», μέσω της «Γαιανθρακεμπορίας Χαμπούρη Α.Ε.» με έδρα τη Θεσσαλονίκη.

25. φωτογραφία αλογόκαρου φορτωμένου κάρβουνο, του Σερραίου ζωγράφου Χρ Μελίδη (συνημμένο 12).

26. Ψηφιακό αρχείο Γ.Α.Κ.-Αρχείων Ν. Σερρών, Φακ. Παπαντωνίου, εικόνες 4286, και 4292 που αφορούν έγγραφο του τμήματος Αγορανομίας Θεσσαλονίκης 16-10-1937 προς οκτώ (8) γαιανθρακεμπόρους με συστάσεις για προσκόμιση κοστολογίων αγοράς και εξοδολογίων, για τον έλεγχο και κανονισμό των τιμών. Επίσης ψηφιακά αρχεία 4294, 4289, 4290, 4245, 4285, 4231, μεταξύ των οποίων και οι Σερραίοι έμποροι Ι. Κουβούσογλου και Κ. Παπάζογλου.

27. Αρχείο Πολεοδομίας Δήμου Σερρών, τοπογραφικό διάγραμμα περιοχής Σερρών, με ένδειξη του δρομολογίου της μεταφορικής γραμμής decauville (σύμφωνα με το σχεδιάγραμμα και τις μαρτυρίες των Σερραίων ανθρακωρύχων, το ατμοκίνητο τρενάκι ξεκινούσε από την κοιλάδα Αγ. Γεωργίου, περνούσε διαδοχικά τη γέφυρα του δρόμου προς Αϊ Γιάννη, έπειτα διαπερνούσε το δρόμο προς τη Δράμα 300 περίπου μέτρα ανατολικά της Δ.Ε.Η., ακολούθως τα στρατόπεδα πυροβολικού, την πύλη του σημερινού Τ.Ε.Ι. και κατέληγε στο Σιδηροδρομικό Σταθμό). Η λειτουργία της γραμμής κράτησε μέχρι το 1940 και αφαιρέθηκε το 1944 (συνημμένο 17).

στα λιγνιτωρυχεία Παγγαίου, τα οποία είχαν σύνδεση με γραμμή decauville 12 χιλιομέτρων με τον Σ.Σ. Φωτολίβους Δράμας²⁸. Ο πολύ ψιλός λιγνίτης, φακή, κατευθυνόταν στις κεραιοποιίες και ασβεστοποιίες της περιοχής.

Η τιμή διάθεσης του λιγνίτη και βέβαια, με τις διακρίσεις των ποιοτήτων και μεγεθών του, στο χρονικό εύρος των 6-7 δεκαετιών, γνώρισε μεγάλες διακυμάνσεις²⁹. Μια ενδεικτική αναφορά αντιπροσωπευτικών διαχρονικά τιμών πώλησης του χονδρού λιγνίτη γίνεται στον παρακάτω πίνακα, ενώ του ψιλού λιγνίτη ριζότου, φακής, κ.λπ ήταν κατά πολύ μικρότερη³⁰.

Έτη	Αξία σε δρχ. ανά τόνο χονδρού λιγνίτη
1930	550
1940	620-740
1960	330
1965	353
1970	200

Επηρεαζόταν κυρίως από τη ζήτηση αλλά και από τα πολεμικά γεγονότα, από τις ανάγκες της οικονομίας, από το κόστος εξόρυξης, από τις εισαγωγές ΚΩΚ, μπρικέτες, και ανθρακίτη αγγλικής, γερμανικής ή γαλλικής προέλευσης³¹ και τέλος από την εποχική χρήση κυρίως το χειμώνα, όπως ανάλογα συμβαίνει και σήμερα με τις τιμές του πετρελαίου θέρμανσης. Η αγορανομία τότε είχε τον έλεγχο των τιμών.

ε. Απασχόληση και επιπτώσεις

Από τις μισθοδοτικές καταστάσεις του ΙΚΑ³², τα Φύλλα Δηλώσεων των επιχειρηματιών και τις Εκθέσεις Ελέγχου από τις Οικονομικές Εφορίες

28. α) Μαρτυρίες ανθρακωρύχων της περιοχής, β) Αναφορές βλέπε και στη μελέτη του Ινστιτούτου Γεωλογίας και Ερευνών Υπεδάφους (1952) με τίτλο «Σέρροι Παγγαίου, το νεογενές και η γεωλογία του λιγνίτη» υπό του γεωλόγου Ηλ. Παρασκευαΐδη τόμος ΙΙ, σσ. 118, 122, 236 της σειράς «Γεωλογικά και Γεωφυσικά Μελέται».

29. Γ.Α.Κ.-Αρχεία Ν. Σερρών και Α΄ Δ.Ο.Υ. Σερρών. Φάκελοι Παπαντωνίου, Παπαβασιλείου και Περδικάρη.

30. Επεξεργασία αρχειακών στοιχείων Γ.Α.Κ.-Σερρών και Α΄ Δ.Ο.Υ. Σερρών Φακ. Περδικάρη

31. Πηγή: Ψηφιακά αρχεία Γ.Α.Κ.-Σερρών εικόνες 4231, 4245, 4285, 4236, 4237, 4239, 4240, 4242. Οι μπρικέτες ήταν ορθογώνια τεμάχια που τεχνικά δημιουργούνταν από σκόνη λιγνίτη χαμηλής θερμοκρατικής απόδοσης με προσμίξεις διαφόρων θερμοκρασιακών συστατικών.

32. Πηγή: ΙΚΑ Σερρών. Βιβλία των τριών επιχειρήσεων Παπαντωνίου, Χατζηδήμου, Περδικάρη, με τα ονόματα των εργαζομένων και τα αντίστοιχα ημερομίσθια, αναλυτικά κατά μήνα και έτος, με τις ημερήσιες μικτές αμοιβές, τις προσαυξήσεις νυκτερινής βάρδιας 25% ή και 30%, Κυριακάτικης απασχόλησης 75% και ανθυγιεινής εργασίας 4000 δρχ ανά μήνα, τις κρατήσεις, υπέρ Ομοσπονδίας, Φ.Μ.Υ., υπέρ Τ.Μ. ή ΙΚΑ 5,75% και το τελικό καθαρό ημερομίσθιο (συννημμένο 10).

Σερρών, Φυλλίδος, Πρώτης και Αθηνών³³, διαπιστώνεται ότι η τακτική ημερήσια κατά μέσο όρο απασχόληση και για πολλές δεκαετίες, μιας και μόνο εξορυκτικής επιχείρησης ανέρχονταν από 55 έως 100 άτομα, στις καλύτερες δε ημέρες τους τα 400-600 άτομα.

Η εκ περιτροπής όμως απασχόληση ανθρώπων -παράλληλα με τις γεωργικές τους καλλιέργειες, κυρίως καπνού- μέσα στην οικονομική αυτή δραστηριότητα των λιγνιτωρυχείων, ξεπερνά στο νομό τις 3.000. Ο Κώστας Περδικάρης γράφει στη δικαστική έγγραφη απολογία του³⁴ ότι εργάζονταν 600 άτομα στις δικές του εγκαταστάσεις. Ο αριθμός αυτός είναι ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα των αντίστοιχων οικογενειών που αντλούσαν άμεσα, οικονομικούς πόρους ζωής από τη δραστηριότητα αυτή. Ακόμη και από τη νότια Ελλάδα εργάζονταν στα λιγνιτωρυχεία, μας πληροφορούν οι ίδιοι οι ανθρακωρύχοι. Ως έμπειροι ανθρακωρύχοι ορισμένοι Σερραίοι, ζητούνταν και εργάστηκαν σε άλλα μεταλλεία της Χώρας, όπως το Λαύριο και τα Άσπρα Σπίτια.

Αν μάλιστα προσθέσει κανείς και τις διάφορες έμμεσες απασχολήσεις πληθυσμού, όπως τα εργαστήρια και επισκευαστήρια, τους διάφορους εμπειροτέχνες, τους ξυλεμπόρους, τους επισκευαστές κάρων, τους σιδεράδες, τους μηχανικούς, τους υδραυλικούς, τους εμπόρους για την προμήθεια των εξαρτημάτων και υλικών για τη λειτουργία των επιχειρήσεων, τους οικιακούς μεταφορείς-καραγωγείς, τότε αβίαστα τεκμηριώνεται ότι η οικονομική αυτή δραστηριότητα λειτούργησε ως οικονομικός αμοιόδοτος πολλών χιλιάδων σεραϊκού πληθυσμού στο Παγγαίο και στις Σέρρες.

Τα λιγνιτωρυχεία λειτούργησαν σε περιόδους κατοχικής πείνας και δοκιμασίας του σεραϊκού πληθυσμού, ως οικονομικός αμοιόδοτος και μετά το 1950 ως επιταχυντής για την εν γένει ανάπτυξη της περιοχής των Σερρών.

Η απόδοση φόρων στο Δημόσιο μισθωτών υπηρεσιών, φόρου χαρτοσήμου, καθώς και φόρων είτε κατά στρεμματική έκταση της προς εκμετάλλευση περιοχής, ενίσχυε με ένα ακόμη τρόπο την Εθνική οικονομία. Παρατίθεται μια ενδεικτική μισθοδοτική εικόνα ενός εργαζομένου³⁵ του έτους 1950 (από το αντίστοιχο βιβλίο του ΙΚΑ Σερρών της επιχείρησης Χατζηδήμου).

Οι αμοιβές των εργατοτεχνιτών, όπως είναι φυσικό, κυμαίνονταν από έτος σε έτος και σχετιζόνταν με την ειδικότητα του καθενός. Από τις πολλαπλές καταστάσεις μισθοδοσίας όλων των επιχειρήσεων, με βάση τις πηγές

33. Πηγή: Γ.Α.Κ.- Αρχεία Ν. Σερρών. ψηφιακές εικόνες 4161, 4163, 4165, 4170, 4171, Εκθέσεις φορολογικού ελέγχου βάσει ημερομισθίων της επιχείρησης Παπαβασιλείου λιγνιτωρυχείων Παγγαίου ετών 1958- 1966.

34. Πηγή: Α' Δ.Ο.Υ. Σερρών Φακ. Περδικάρη, λογοδοσία αναγκαστικής διαχείρισης έτους 1966-67 αριθ. πρωτ. 10578/30-04-67.

35. Μαρτυρία Γρ. Τσακίρδαη λογιστή της επιχείρησης Περδικάρη. Η νομοθεσία περί φορολογίας εισοδήματος προέβλεπε τότε την έκπτωση ενός ποσού ως αφορολόγητου και επί πλέον ενός ποσού ανάλογου με τα μέλη της οικογένειας του εργαζομένου.

του ΙΚΑ, προκύπτει ότι το μικτό ημερομίσθιο είχε ως εξής:

Έτος	Εργα- ζό- μενος (ρύ- κτης)	Μικτό Ημε- ρομί- σθιο δρχ.	Απο- δοχές 5 ημερών	(συν) 25% 3 ^η βάρ- δια	(συν) 75% Κυ- ρια- κάτι- κα	(συν) Ανθυ- γεινό επί- δομα 3,8%	Σύνολο Μι- κτών απο- δοχών	Κρα- τή- σεις ΙΚΑ Τ.Μ 3,4%	Καθα- ρές απο- δοχές 5 ημερών
1950	Αϊβα- ζίδης Γεώργ.	20.800	104.000	26.000	15.000	4.000	149.000	5066	143.934
Έτη		1949		1950		1954		1955	
Κλίμακες Ημερομ. διαφόρων ειδικοτήτων		15000-24000		17000-26000		25-35		30-50	

Σημείωση: Μέχρι τον Απρίλιο 1953, το μέσο ημερομίσθιο ανθρακωρύχου ήταν 26.000 δρχ. Το έτος αυτό έγινε υποτίμηση του νομίσματος και επίσης αφαιρέθηκαν τρία μηδενικά από το νόμισμα. Έτσι στις καταστάσεις του ΙΚΑ που προαναφέρθηκαν, συναντούμε ξαφνική αλλαγή του ημερομίσθιου από 26.000 σε 26 δρχ.

Περιλαμβάνονται, η καταβολή του ανθυγεινού επιδόματος, η προσαύξηση του νυκτερινού για την τρίτη βάρδια και για την Κυριακάτικη εργασία. Η κατηγορία των ανθρακωρύχων ήταν κατά τη νομοθεσία όχι μόνο βαρέα και ανθυγεινή αλλά και επικίνδυνη. Πριν από την ίδρυση του ΙΚΑ (το έτος 1948-49), οι ανθρακωρύχοι ασφαλιζόνταν στο Ταμείο Μεταλλευτών. Πολλοί είναι οι Σερραίοι που αναγνώρισαν ως συντάξιμο το χρόνο εργασία τους στα λιγνιτωρυχεία.

Μια διάκριση³⁶ των εργαζομένων με βάση τις ειδικότητες εργασίας τους παρουσιάζει ενδιαφέρον για την ιστορική μνήμη.

Βιντζιέρης: Αυτός που χειριζόταν το βίντσι-βαρούλκο στην είσοδο της στοάς και τραβούσε τον κάδο με το κάρβουνο.

Ορύκτης ή ρύκτης: Αυτός που εργαζόταν μέσα στη γαλαρία με την σκαπάνη, έριχνε το κοίτασμα κτυπώντας το από τα πλάγια και από κάτω.

Μιναδόρος: Εκείνος που τοποθετούσε τα φουρνέλα.

Ξυλοδέτης ή μπροσκαδόρος: Εκείνος που έκανε τις ξυλοδεσιές σε σχήμα Π μέσα στους διαδρόμους των στοών και εξασφάλιζε την ασφάλεια από κατολίσθηση.

Μπαζαδόρος: Εκείνος που ασχολούνταν έξω από τη στοά και διαχώρι-

36. α) Μαρτυρίες ανθρακωρύχων, β) Ι.Κ.Α. Σερρών αρχεία καταστάσεων ημερομισθίου γ) Γρ. Τσακίρδης λογιστής «Περιοδική Α.Ε.»

ξε το καλό κάρβουνο από τα άχρηστα υλικά και τη σκόνη.

Πιστολαδόρος: εκείνος που χρησιμοποιούσε πιστολέτο (σημερινά τρυπάνια).

Σιδηροδρομίτης: Ο ειδικός για την τοποθέτηση, έλεγχο και συντήρηση των εσωτερικών σιδηρογραμμών μέσα στις γαλαρίες.

Καραγωγέας: Ο αγωγιάτης μεταφορέας του λιγνίτη με αλογόκαρο.

Μερικές ακόμη γνωστές ειδικότητες ήταν:

Ζυγιστές, Ηλεκτρολόγοι, Υδραυλικοί, Μηχανοδηγοί, Οδηγοί αυτοκινήτων, Εργοδηγοί, Επιστάτες, Φύλακες, Μηχανικοί, Μεταλλειολόγοι, υπάλληλοι γραφείων.

Αξιόλογα είναι τα ντοκουμέντα³⁷ του Εργατοϋπαλληλικού Κέντρου Σερρών και οι προσωπικές μαρτυρίες, ότι οι ανθρακωρύχοι είχαν ισχυρά σωματεία. Των μεν εργαζομένων στα λιγνιτωρυχεία Σερρών με τις επωνυμίες αρχικά «Ο Αγών», αργότερα «Αναγέννησης» το οποίο μετά το 1947 μετονομάστηκε σε «Αγία Βαρβάρα», «Η πρόοδος» κ.ά., των δε εργαζομένων στα λιγνιτωρυχεία Ηλιοκώμης και Κορμίστας έφερε το όνομα «Αγ. Γεώργιος». Ήταν, όπως μας λένε οι ίδιοι οι ανθρακωρύχοι, τα πιο ισχυρά σωματεία μετά τα σωματεία των καπνεργατών. Ενδεικτική είναι η σύντομη αναφορά που ακολουθεί, από βιβλιάρια ανθρακωρύχου Γεωργίου Νάσσιου 1940 και 1951:

1. Άπαντες οι εργαζόμενοι σήμερα εν τους λιγνιτωρυχείοις εργάται, υποχρεούνται να εφοδιασθώσιν διά των επαγγελματικών βιβλιαρίων,

2. Σύμβολο πίστεως για τους εργάτες πρέπει να είναι το σωματείο,

3. Το βιβλιάριο εργασίας για τον εργάτη είναι ό,τι το απολυτήριο για τον στρατιώτη,

4. Να αποφεύγεις με τους συναδέλφους να συζητάς με πνεύμα κομματικό, κόμμα είναι για μας η ΕΛΛΑΣ και η εργατιά.

Δέσμευαν τους εργοδότες για την πρόσληψη πρώτα των εχόντων κάρτα μέλους του σωματείου. Διεκδικούσαν καλύτερες και πιο ασφαλείς συνθήκες εργασίας, καλύτερες αμοιβές, προστατευτικά μέσα. Αυτό οδήγησε τους εργοδότες να εφαρμόζουν τη νομοθεσία και να τους παρέχουν ικανή ποσότητα λιγνίτη ως «μπόνους» για τα σπίτια τους, να έχουν εντός των εγκαταστάσεών τους ιατρείο, ακόμη και εκκλησία, όπως αυτή της Αγίας Βαρβάρας³⁸,

37. Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Ν. Σερρών. Βιβλίο Μητρώου -Πρωτόκολλο Σωματείων 1949-1955). Ε.Π.Ε.Α.Ε. Α, αντίγραφο πρακτικού εκλογών σωματείου «Αγία Βαρβάρα» 23-01-1966 και Βεβαίωση αριθ. πρωτ. 1/7/41^α/16-12-1977 του τμήματος Ασφαλείας Σερρών για τον Μυλωνόπουλο Χρήστο του Αθανασίου, από την οποία προκύπτει η κατάσταση του αρχείου του σωματείου και η διάλυσή του, δυνάμει της αριθ 12/19-09-1967 διαταγής της στρατιωτικής διοίκησης Ν. Σερρών που αφορούσε τη διάλυση όλων των σωματείων.

Μαρτυρία ανθρακωρύχου Μιχαήλ Χονδραλέξη.

38. Γ.Α.Κ.-Αρχεία Ν. Σερρών Φάκ. Παπαβασιλείου, πρακτικό απογραφής και παραλαβής από το Δημόσιο έργων, εγκαταστάσεων και εξοπλισμού του λιγνιτωρυχείου «Παγ-

ενώ στο λιγνιτωρυχείο Παπαντωνίου Σερρών υπάρχει ακόμη λαξευμένο σε βράχο αγίασμα, που φέρει το όνομα της Αγίας, στοιχείο που μαρτυρεί την θρησκευτική πίστη και την αναγκαιότητα επίκλησης της Θείας Πρόνοιας μέσα στο χώρο εργασίας, για το δύσκολο επιούσιο των ανθρακωρύχων. Καταγράφονται απεργίες διαρκείας έως 6 μήνες, γιατί είχαν να λαβαίνουν δεδουλευμένα³⁹. Τα σωματεία όμως δεν διοργάνωναν μόνο απεργίες. Διοργάνωναν μία φορά το χρόνο τον ετήσιο χορό τους την ημέρα της εορτής της Αγίας Βαρβάρας. Την ημέρα εκείνη τα λιγνιτωρυχεία αργούσαν⁴⁰, όπως και κάθε Κυριακή, έχοντας απαραίτητα προσωπικό ασφαλείας για τη φύλαξη των ορυχείων και την άντληση του νερού από το εσωτερικό τους.

στ. Εγκαταστάσεις

Ένα λιγνιτωρυχείο αποτελούσε ένα τεράστιο εργοτάξιο, εκτεινόμενο σε χιλιάδες στρέμματα και περιελάμβανε:

(α) Διαφόρων ειδών κτίσματα⁴¹ όπως: κατοικίες για τη διαμονή των εργατοτεχνιτών, αποθήκες υλικών και εκρηκτικών, υπόστεγα διαλογής, λαμαρινοσκεπές, μηχανοστάσια, σιδηρουργεία, ηλεκτροτεχνουργεία, γκαράζ, γραφεία, πλυντήρια ορνίθων, ιατρείο και εκκλησία, όπως προαναφέραμε.

(β) Ποικιλία μηχανικού εξοπλισμού και συναφών εγκαταστάσεων, όπως: γεωτρύπανα, βαγόνια και μεταφορικές ταινίες, σιδηρογραμμές, υλικά ξυλείας, βαγονέτα, αεροσυμπιεστές, αντλίες διαφόρων τύπων και ισχύος, ηλεκτροκινητήρες, πετρελαιομηχανές, ατμομηχανές, γεφυροπλάστιγγες, βαρούλκα, ανεμιστήρες, σωλήνες, κόσκινα, δεξαμενές νερού, τροχαλίες, υδραυλικά εργαλεία και υλικά, φοριαμοί και έπιπλα, κάρα και αυτοκίνητα, κ.ά.

ζ. Λόγοι παύσης της εκμετάλλευσης λιγνίτη

Τη λανθάνουσα και άκρως εμπειρική, πριν από το 1950, εκμετάλλευση του λιγνίτη, λόγω και της πολεμικής και πολιτικής αστάθειας που υπέστη ο τόπος μας, ακολούθησε για δύο δεκαετίες περίπου, μια ανοδική και ακμάζουσα πορεία. Η οικονομία αναθερμαινόταν, οι βιομηχανικές επιχειρήσεις αναπτύσσονταν, τα μεγάλα έργα, όπως λιμάνια, αεροδρόμια, δίκτυα μεταφορών κ.ά. δεν καλύπτονταν από την υπάρχουσα μηχανική και ηλεκτρική παραγωγή. Ο λιγνίτης έμελλε να αποτελέσει την περίοδο αυτή, όπως και προπολεμικά, μια από τις αναγκαίες κινητήριες ενεργειακές πηγές, γι'

γαίο».

39. πηγή: Α' Δ.Ο.Υ. Φακ. Περδικάρη. Έκθεση αναγκαστικής διαχείρισης.

40. Φωτογραφίες ανθρακωρύχων από τον εορτασμό (συνημμένο 9).

41. α) Α' Δ.Ο.Υ. Σερρών Φακ Περδικάρη, «Έκθεσις εκτιμήσεως του εξοπλισμού και σχετικός πίνακας απογραφής του 21-10-1965», β) Γ.Α.Κ.-Αρχεία Ν. Σερρών Φάκ. Παπαβασιλείου, πρακτικό απογραφής και παραλαβής από το Δημόσιο έργων, εγκαταστάσεων και εξοπλισμού του λιγνιτωρυχείου «Παγγαίο».

αυτό η ζήτηση ήταν ανοδική. Λειτουργήσαν οι τέσσερις μεγάλες λιγνιτο-επιχειρήσεις στο Νομό Σερρών αυξάνοντας την ημερήσια παραγωγική τους δυναμικότητα σε 30 τόνους η κάθε μία και αναζητώντας με γεωτρήσεις νέα κοιτάσματα. Δεν επαρκούσε η εγχώρια παραγωγή. Για το λόγο αυτό είχαμε στις Σέρρες εισαγωγές μεγάλων ποσοτήτων ΚΩΚ γερμανικής, αγγλικής και γαλλικής προέλευσης⁴².

Μετά όμως από αυτή την ακμή, και σύμφωνα με την πληθώρα των αρχειακών στοιχείων, η παρακμή και η παύση λειτουργίας όλων ανεξαιρέτως των επιχειρήσεων ήταν εξίσου ραγδαία και επώδυνη τόσο για τους επιχειρηματίες όσο και για τους εργαζόμενους⁴³. Μετά το 1960-65 ο λιγνίτης υφίστατο αρχικά ανταγωνισμό από το λιθάνθρακα και αντικαθίστατο με ταχείς ρυθμούς από την ηλεκτρική ενέργεια και το πετρέλαιο, που έπαιρναν τη θέση του, στην κίνηση των επιχειρήσεων. Οι μηχανές (ντηξελομηχανές) αντικατέστησαν τις ατμομηχανές γενικά και, όπως ήταν φυσικό, στην κίνηση των τρένων αλλά και το πετρέλαιο στη θέρμανση των κατοικιών και των δημόσιων κτιρίων. Ο νόμος της υπερβάλλουσας προσφοράς από τη μια και μείωσης της ζήτησης από την άλλη ήταν αμείλικτος. Έβριχνε τις τιμές και εκείνες με τη σειρά τους είτε οδηγούσαν στη αναγκαστική συρρίκνωση της παραγωγής με «πρώτο θύμα» τους αθρακωρύχους και τις απολύσεις τους είτε οδηγούσαν στη συμπίεση του κόστους παραγωγής, με άμεση συνέπεια τον περιορισμό των κερδών, τη μείωση των αμοιβών και το μαρασμό των επιχειρήσεων.

Σ' αυτό το κλίμα λειτουργίας των ανθρακωρυχείων και με αυτές τις εξελίξεις, γρήγορα οι εν λόγω επιχειρήσεις βρέθηκαν κάτω από το νεκρό σημείο λειτουργίας τους. Άρχισαν να χρεωστούν αμοιβές προσωπικού, ασφαλιστικές εισφορές στο ΙΚΑ, είχαν πολλούς χρεώστες- αγοραστές πελάτες τους, δεν απέδιδαν στο δημόσιο τους οφειλόμενους φόρους. Μάταια ζητούσαν νέα δάνεια για επενδύσεις σε νέες γεωτρήσεις μεγαλύτερων κοιτασμάτων. Ακολούθησαν δικαστήρια, πλειστηριασμοί και η αναγκαστική διαχείριση των περιουσιακών εγκαταστάσεων υπέρ του δημοσίου. Στο φάκελο του Περδικάρη της Α' Δ.Ο.Υ. Σερρών συναντούμε πλήθος πληροφοριών για τον τρόπο «αποτίμησης της αξίας των περιουσιακών στοιχείων ενός μεταλλείου»⁴⁴. Απόπειρες να περιέλθουν τα λιγνιτωρυχεία σε μικτή

42. Γ.Α.Κ.-Αρχεία Ν. Σερρών, Φακ. Παπαντωνίου, εικόνες 4231, εμπορικές επιστολές και φορτωτικές και τραπεζικές επιταγές έτος 1938 εισαγωγής και εμπορίας ΚΩΚ και άλλων κατηγοριών λιγνίτη από το εξωτερικό. (βλ. συνημμένο 16, παραγγελία 525 της ζυθοποιίας Κάρολος Φιξ Θεσ/νίκη έτους 1940).

43. Αρχεία: α) Α' Δ.Ο.Υ. Σερρών Φάκ. Περδικάρη, β) Γ.Α.Κ.-Σερρών Φάκελοι επιχειρήσεων Παπαντωνίου, Περδικάρη, Χατζηδήμου, Παπαβασιλείου, γ) Βιβλία ημερομισθίων του Ι.Κ.Α. Σερρών.

44. Μέθοδος HOSKOLD από το βιβλίο «αποτίμησης μεταλλείου» του H. C. Raymond ανώτερος μηχανικός μεταλλείων Νεας Υόρκης.

διοίκηση και διαχείριση, αποτελούμενη από εκπροσώπους των εργατικών σωματείων, των εργοδοτών και της Γ.Σ.Ε.Ε., δεν ευδοκίμησαν. Συμφωνίες με τη ΔΕΗ για δεσμευτικό μακροχρόνιο συμβόλαιο απορρόφησης της παραγωγής σερραϊκού λιγνίτη δεν συνάφθηκαν τελικά.

Τα αποθέματα σερραϊκών κοιτασμάτων λιγνίτη, τα οποία σημειωτέον θεωρούνται από τα καλύτερα των Βαλκανίων για θέρμανση, δεν έχουν εξαντληθεί, όπως μας διαβεβαιώνει το Ι.Γ.Μ.Ε.⁴⁵ Η οικονομική εκμετάλλευσή τους όμως από την άποψη κόστους-οφέλους, ήταν μετά το 1970 παρακινδυνευμένη είτε για τους λόγους που προαναφέρθηκαν είτε γιατί τα κοιτάσματα βρίσκονταν διάσπαρτα και σε μεγαλύτερο βάθος και ως εκ τούτου κάποια από αυτά μη προσβάσιμα.

Ένας ακόμη λόγος, από τους πολλούς, που κατέστησε από νωρίς ασύμφορη τη συνέχιση της εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων είναι και η διάβρωσή τους από έλλειψη μέτρων προστασίας τους, αφού οι εκατοντάδες επιφανειακές στοές που ανοίγονταν κατά τρόπο αρπακτικής εκμετάλλευσης από οιονδήποτε και εγκαταλείπονταν, δημιουργούσαν εύκολη πρόσβαση για τα όμβρια ύδατα που πλημμύριζαν τις υπόγειες στοές και δημιουργούσαν κατακρημνίσεις. Σε παρόμοιες καταστροφές των κοιτασμάτων συνέβαλαν και τα επιφανειακά φράγματα που γίνονταν στους χειμάρρους. Μια τέτοια πλημμύρα τμήματος των στοών του έργου Ι του Περδικάρη τον Ιούλιο του 1935 εξαιτίας του φράγματος στη θέση «Καρτάλ-Ντερέ» αναφέρεται σε σχετική μελέτη έτους 1952 του τότε Ινστιτούτου Γεωλογίας και Ερευνών Υπεδάφους⁴⁶.

η. Επίλογος

Το τέλος των επιχειρήσεων εξόρυξης λιγνίτη στις Σέρρες σήμανε και το τέλος μιας οικονομικής δραστηριότητας που κράτησε προπολεμικά και μεταπολεμικά τους Σερραίους στον τόπο τους⁴⁷. Συνέβαλε όμως κυριολεκτικά κατά τα δύσκολα χρόνια του πολέμου και της κατοχής, στη συγκράτηση στον τόπο και επιβίωση του σερραϊκού πληθυσμού, χαρίζοντας ένα κομμάτι ψωμί στις οικογένειες, έστω και αν αυτό έβγαινε μαύρο, ανθυγιεινό και

45. Ι.Γ.Μ.Ε. έγγραφο αριθ. πρωτ. 35/20-02-2006.

46. Μελέτη του Ινστιτούτου Γεωλογίας και Ερευνών Υπεδάφους (1952) υπό του γεωλόγου Ηλ. Παρασκευαΐδη, τόμος ΙΙ, σσ. 185-186 της σειράς «Γεωλογικά και Γεωφυσικά Μελέται».

47. Πράξεις 15-06-72 και 23-06-71 διαπίστωσης του Ι.Κ.Α. για την από διετίας παύση λειτουργίας του λιγνιτωρυχείου Παπαντωνίου. Διελύθη ως εταιρεία στις 31-12-72. Ο Παπαβασιλείου κηρύχθηκε έκπτωτος από το λιγνιτωρυχείο Παγγαίου το 1966. Αρχείο Γ.Α.Κ.-Σερρών Φακ. 742, απόφαση Υπουργείου Βιομηχανίας 60814/7603/2103/27-07-1966. Με άλλη επωνυμία Λ.Ι.Β.Ε -ΕΠΕ τα λιγνιτωρυχεία εργάστηκαν μέχρι το 1977. Το λιγνιτωρυχείο Περδικάρη τέθηκε κατόπιν δικαστικών αποφάσεων υπό αναγκαστική διαχείριση το 1967. Αρχείο Α'Δ.Ο.Υ. Σερρών. Συμπεραίνεται ότι και το λιγνιτωρυχείο Χατζηδήμου είχε ανάλογη εξέλιξη την ίδια περίοδο.

επικίνδυνο από τα έγκατα της σεραϊκής γής.

Γι' αυτό και αισθανόμαστε υπερήφανοι ο κ. Γιοβάνης και εγώ, που καταθέτουμε στα πρακτικά του παρόντος συνεδρίου την έρευνά μας, συμβάλλοντας έτσι στη διάσωση, με συνημμένα τεκμήρια, αλλά και αναφορές μας στις αντίστοιχες πηγές, της ιστορικής αλήθειας που αφορά μια σημαντική πτυχή της νεότερης περιόδου της σεραϊκής οικονομικής και κοινωνικής ζωής.

Για την τεκμηρίωση της ανακοίνωσής μας, στηριχθήκαμε σε αξιόπιστες αρχειακές-υπηρεσιακές πηγές, καθώς και σε προσωπικές μαρτυρίες ανθρώπων εν ζωή, που εργάστηκαν στα λιγνιτωρυχεία. Η αναζήτηση των στοιχείων και των πληροφοριών, μας οδήγησε άλλοτε στη γραπτή και άλλοτε στην αυτοπρόσωπη επαφή με τους εν λόγω φορείς, ακόμη και σε σκονισμένα υπόγεια των Υπηρεσιών αυτών, για να φέρουμε στο φως στοιχεία που η πάροδος του χρόνου, αργά αλλά σταθερά, επιχειρεί να σβήσει από τις σελίδες της νεότερης ιστορίας του τόπου μας. Χρειάστηκε ακόμη να πάρουμε συνεντεύξεις από ανθρώπους που είτε εργάστηκαν μέσα και έξω από τις στοές, από ανθρώπους που ανήκουν στο οικογενειακό περιβάλλον των άλλοτε επιχειρήσεων εκείνων, όπως είναι ο τέως Βουλευτής και νυν συνταξιούχος δικηγόρος κ. Σωτήρης Παπαντωνίου, και από λογιστές επιχειρήσεων, όπως είναι ο κ. Γρηγ. Τσακίρδαης, λογιστής και επιχειρηματίας σήμερα (2006) στις Σέρρες.

Δυστυχώς, οι περισσότεροι από τους εργασθέντες στα λιγνιτωρυχεία έφυγαν νωρίς από τη ζωή (γιατί άραγε;) και οι ελάχιστοι που απέμειναν διανύοντας την 7^η και 8^η δεκαετία τους, στέκονται όρθιοι μάρτυρες ενός σημαντικού τμήματος της νεότερης οικονομικής και κοινωνικής σεραϊκής ιστορίας.

Σ' όλους αυτούς και σε πολλούς άλλους που μας βοήθησαν πρόθυμα στην έρευνα και σε όλους εσάς που μας παρακολουθήσατε, οφείλουμε θερμές ευχαριστίες.

Συνημμένο 1. Πίνακας Υπηρεσιακών, βιβλιογραφικών και άλλων πηγών

1. Γενικά Αρχεία Κράτους (Γ.Α.Κ.)-Ν. Σερρών.
2. Ε. Σ.Υ.Ε. Αθήνα.
3. Ι. Κ. Α. Υποκατάστημα Σερρών.
4. Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Ν. Σερρών.
5. Α΄ Δ. Ο. Υ. Σερρών.
6. Επιθεώρηση Μεταλλείων Βορείου Ελλάδος, Θεσ/νίκη.
7. Υπ. Ανάπτυξης - Δ/νση Ενεργειακών Ορυκτών, Αθήνα.
8. Ι. Γ. Μ. Ε. Τμήμα Λιγνίτη, Αθήνα.
9. Ινστιτούτο Γεωλογίας και Ερευνών Υπεδάφους. Μελέτη Ηλ. Παρασκευαΐδη με τίτλο: «Σέρροι Παγγαίον, το νεογενές και η γεωλογία του λιγνίτη» (1952).
10. Μουσείο Αλέξανδρου Χατζηλία, Σέρρες.
11. Βιβλίο Μιχαήλ Τσαντήρη: «Το Σπασμένο Τζάμι και άλλα διηγήματα».
12. Συνεντεύξεις:
 - Σωτήρη Παπαντωνίου, πρώην Βουλευτή - συνταξιούχου Δικηγόρου.
 - Γρηγόρη Τσακίρδαη, εμπόρου.
 - Ανθρακωρύχων.
12. Πολεοδομική Υπηρεσία Δήμου Σερρών.
13. Συλλογή ζωγράφου Χριστ. Μελλίδη.
14. Φωτογραφικό υλικό των σωματείων ανθρακωρύχων.

Συνημμένο 2. Μαρτυρίες ανθρακωρύχων & άλλων προσώπων που παραχώρησαν συνέντευξη**Α. Ανθρακωρύχοι (συνεντεύξεις 2005 - 2006)**

1. Χονδραλέξης Μιχάλης, κάτοικος Σερρών.
2. Βλάχμειης Θωμάς, » »
3. Σωτηρίου Σωτήρης, » »
4. Μπουραντζής Κων/νος, » »
5. Μπατσούκας Χρήστος, » »
6. Ομοιρίδης Θεοδόσιος, κάτοικος Ηλιοκώμης
7. Χλωρίδης Αθανάσιος, » »
8. Σιδηράς Βασίλειος, κάτοικος Κορμίστας
9. Αδαλαζίδης Νίκος, » »
10. Τσιατσάρης Αθανάσιος, » »

Β. Σωτήριος Παπαντωνίου, πρώην βουλευτής, συνταξ. δικηγόρος
Απόγονος της οικογενειακής επιχείρησης «Παπαντωνίου Α.Ε.», κάτοικος
Σερρών (συνέντευξη 12-12-2005).

Γ. Γρηγόριος Τσακίρδαη, λογιστής επιχείρησης «ΠΕΡΔΙΚΑΡΗ Α.Ε.»
Λογιστής της επιχείρησης «Περδικάρη Α.Ε.» νυν επιχειρηματίας.
(συνέντευξη 15 Μαρτίου 2006).

Συνημμένο 3. Πίνακας ορισμένων παραχωρήσεων αδειών εκμετάλλευσης λιγνιτωρυχείων

Αριθ. αδειας/φάκελ. αρχείου	Διάταγμα παραχώρησης ή Φ.Ε.Κ.	Μεταλλειοκτήτες	Περιοχή	Έκταση σε τ.μ.	Έκπτωση ή κατάργηση
Φ.741	Αριθ. πρωτ. 4582 Αθήνα 13-03-1919 (Δημοπρασία)	ΕΘΝΙΚΟ ΛΙΓΝΙΤΩΡΥΧΕΙΟ ΠΑΓΓΑΙΟΥ Παπαβασιλείου Παναγιώτης	Τσερεπλιάνης Κορμίστας		
3 M.908	68/1927	Κληρον. Ορέστη Περδικάρη Περδικάρη Ορ. Χρυσάνθη Κολέσκα Πηνελόπη	Μελενιγκίτσι	9.921	1983
4 M.909	73/1927	Κληρον Ορέστη Περδικάρη Περδικάρη Ορ. Χρυσάνθη Κολέσκα Πηνελόπη	Χριστός	8.400	1983
5	995/1929 Δ/γμα 254/1929 ΦΕΚ	Ορέστης Περδικάρης Ευριπίδης Περδικάρης	Λάκκος Προπό-νιτσας	2.405	28-11-69
6	992/1929 Δ/γμα 257/1929 ΦΕΚ	Ορέστης Περδικάρης Ευριπίδης Περδικάρης	Δουτλί Τσαΐ Σέρρες	7.626	28-11-69
7	994/1929 Δ/γμα 257/1929 ΦΕΚ	Ορέστης Περδικάρης Ευριπίδης Περδικάρης	Κερεσλίτ Σέρρες	264	28-11-69
8	996/1929 Δ/γμα 257/1929 ΦΕΚ	Ορέστης Περδικάρης Ευριπίδης Περδικάρης	Μύλοι Αθαν. Ζουγλή Σέρρες	3.277	28-11-69
9	993/1929 Δ/γμα 261/1929 ΦΕΚ	Ορέστης Περδικάρης Ευριπίδης Περδικάρης	Πράσινος Λόφος Σέρρες	342	28-11-69
30 M.983	419/ 1931	Αικ Χα Σωτ. Παπαντωνίου Ακριτ Παπαντωνίου Δωροθέας συζ Γ. Κριτσίλο	Ταχταμπίτ Σέρρες		1983
32	898/1936 Δ/γμα 195/1936 ΦΕΚ	Κων/τίνος Χατζηδήμος Ιωάννης Χατζηδήμος	Βιρός Τιμ. Προδρομού	1.706	01-10-71
42 M.925	B.Δ 9/1938	Κουβέλης Πολυχρόνης	Κίρκ Καβάκ Σέρρες	1.560	1979
43	717/1939 Δ/γμα 257/1939 ΦΕΚ	Ζωή Χατζηδήμου	Περιοχή Τιμ. Προδρομού	4.838	-----
45	571/1940	Ελένη Αντωνιάδου	Σέρρες	1433	-----
46 M.929	257/39 B.Δ/γμα 307/1940 ΦΕΚ	Παπαντων Χα Λ. Ανδριανή -//- Λ. Σωτηρίου -//- Λ.Αφροδίτη	Καβακλή Λευκώνα	5.420	17-12-84
48 M.930	238/1946	Παπαντων Χα Λ. Ανδριανή -//- Λ. Σωτηρίου -//- Λ.Αφροδίτη	Δήμος Σερρών	7.321	17-12-84
51	203/1953	Ελληνικό Δημόσιο (εκμ. Δημ Χατζηδήμος Ιωάνν Χατζηδήμος	Επτάμυλοι Σερρών	6.249	-----
56 M.935	100/1968	Λ.Ι.Β.Ε ΠΑΓΓΑΙΟΥ Παπαβασιλείου Παναγιώτης (Ποσειδώνος 72 Αθήνα)	Ν. Μπάφρα Βιτάστα Συμβολή	5.600	
57 M.936	100/1968	Παπαβασιλείου Παναγιώτης	Ηλιοκώμη	7.100	-----
59 M.938	31/1972	Μιχαήλ Δημ. Γεωργίου (Φιλώτα 2 Σέρρες)	Ν. Μπάφρα Ηλιοκώμη	4.840	-----
64	17/1976	Μιχαήλ Δημ. Γεωργίου (Φιλώτα 2 Σέρρες)	Κορμίστα Ροδολίβος	8.215	1991

Πηγές:

α) Επιθεώρηση Μεταλλείων Βορείου Ελλάδος Θεσ/νίκη: Επιτόπια έρευνα του Βιβλίου παραχωρήσεων αδειών μεταλλείων (λιγνίτου), Φεβρουάριου. 2006.

β) Υπουργείο Ανάπτυξης Δ/νση Ενεργειακών Ορυκτών Τμήμα Β', Αθήνα (έγγραφο Δ9Β/Φ5/301/82/16-02-2006).

Σημείωση: Υπήρξαν και πολλές άλλες άδειες παραχώρησης εκμετάλλευσης μεταλλείων (λιγνίτη), οι οποίες αναφέρονται στα αρχεία των υπηρεσιών Αθήνας και Θεσσαλονίκης, πολλές όμως από τις οποίες δεν υλοποιήθηκαν από τους ενδιαφερόμενους. Βλέπε και ανάτυπον από τον τόμον ΙΙ της σειράς «Γεωλογικά και Γεωφυσικά Μελέται» του Ινστιτούτου Γεωλογίας και Ερευνών Υπεδάφους σσ. 181-248 με τίτλο «Σέρραι Παγγαίον το νεογενές και η γεωλογία του λιγνίτου» μελέτη υπό του Ηλ. Παρασκευαΐδη Γεωλόγου, του πανεπιστημίου των Παρισίων, έτους 1952.

ABSTRACT

GEORGIOS PASCHOS - NIKOLAOS GIOVANIS

THE LIGNITE MINES OF SERRES PREFECTURE BEFORE AND AFTER 1950

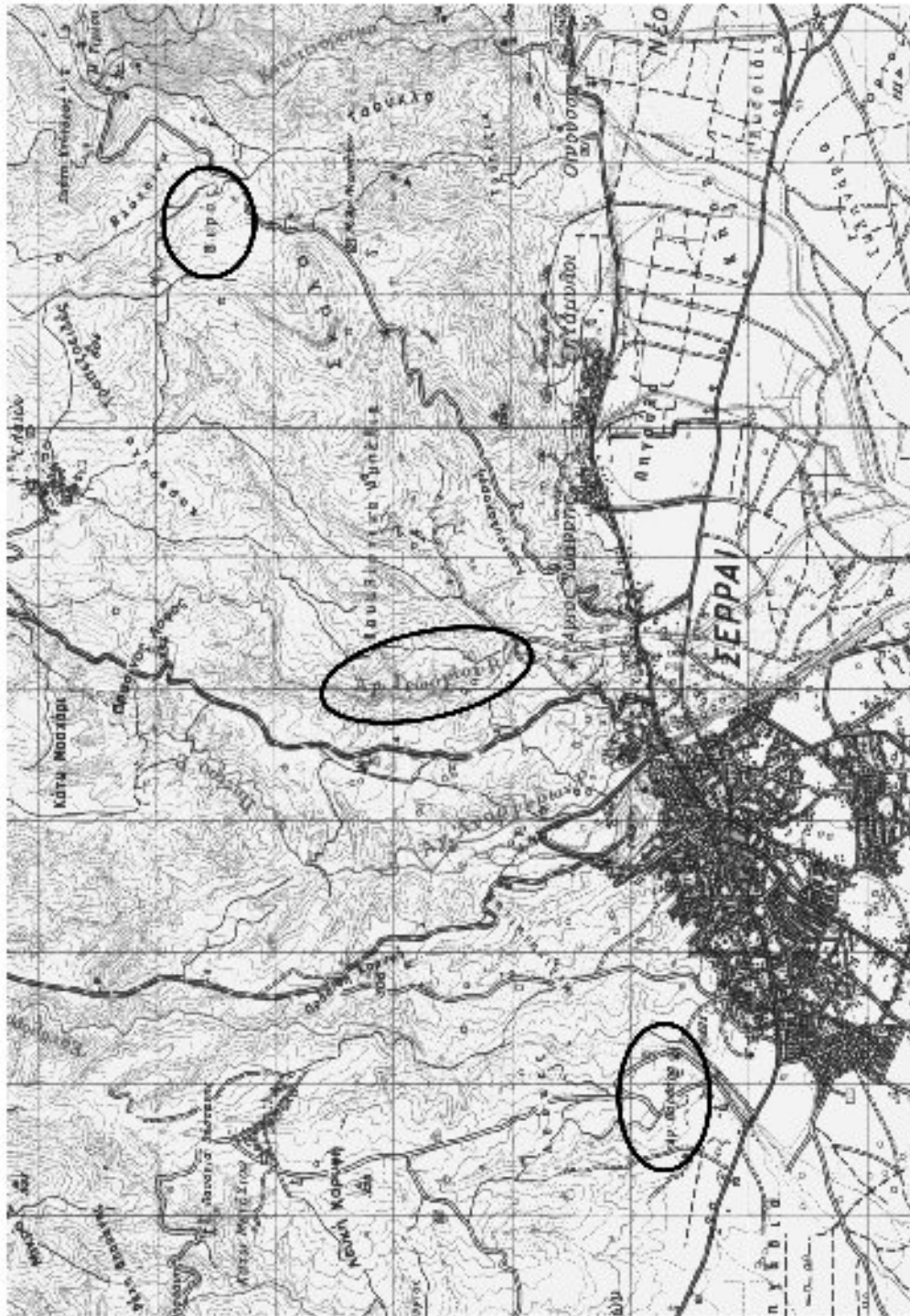
Before the War, mainly, and during the 1950s there were four active lignite mines in Serres prefecture, three around the town of Serres and one in the Pangaio area. Production has now ceased in all of them. They were all private, family-run concerns.

This paper discusses such questions as the economic significance of this activity for Serres prefecture, the distribution of the lignite, the technical productive processes, employment, working conditions, the method of payment, and the workers' insurance cover.

The documentation for the paper and the original data come from the Serres archive in the Public Record Office, the Social Security Institute in Serres, the Statistical Service, the descendants of the families who ran the operations, and first-hand accounts of people who actually worked in the lignite mines, many of whom are alive.

Among other data, the paper also provides photographs of the productive process, the machinery, the tools, and the equipment.

Συνημμένο 4. Τοπογραφικό διάγραμμα Δήμου Σερρών λιγνιτοφόρων περιοχών πόλεως Σερρών

Συνημμένο 7α. Βιβλιάρια Σωματείου «Αγία Βαρβάρα» του Γεωργίου Νάσσου.

Παρά: Γεώργιος Νάσσος, ανθρακωρύχος

Συνημμένο 8. Ασφαλιστικό βιβλιάριο στη βουλγαρική γλώσσα.

Συνημμένο 9. Φωτογραφία ανθρακορύχων από τον εορτασμό της προστάτιδας Αγίας Βαρθάρας.

Πηγή: Χρήστος Μυλωνάπουλος, ανθρακορύχος.

Συνημμένο 10. Μισθοδοτικές καταστάσεις ανθρακορύχων από τα αρχεία του ΙΚΑ Σεργίων

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ
 ΑΝΘΡΑΚΟΡΥΧΟΙ ΣΕΡΡΩΝ
 ΧΑΤΖΗΔΗΜΟΥ

Α/Α	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	
1	Ανδρέας Παύλος	✓	1234	5678	9012	3456	7890	1234	5678	9012	3456	7890	1234	5678	9012	3456	7890	1234	5678	9012
2	Νικόλαος Παύλος	✓	1235	5679	9013	3457	7891	1235	5679	9013	3457	7891	1235	5679	9013	3457	7891	1235	5679	9013
3	Γεώργιος Παύλος	✓	1236	5680	9014	3458	7892	1236	5680	9014	3458	7892	1236	5680	9014	3458	7892	1236	5680	9014
4	Χρήστος Παύλος	✓	1237	5681	9015	3459	7893	1237	5681	9015	3459	7893	1237	5681	9015	3459	7893	1237	5681	9015
5	Παναγιώτης Παύλος	✓	1238	5682	9016	3460	7894	1238	5682	9016	3460	7894	1238	5682	9016	3460	7894	1238	5682	9016
6	Κωνσταντίνος Παύλος	✓	1239	5683	9017	3461	7895	1239	5683	9017	3461	7895	1239	5683	9017	3461	7895	1239	5683	9017
7	Αλέξανδρος Παύλος	✓	1240	5684	9018	3462	7896	1240	5684	9018	3462	7896	1240	5684	9018	3462	7896	1240	5684	9018
8	Σπυρίδων Παύλος	✓	1241	5685	9019	3463	7897	1241	5685	9019	3463	7897	1241	5685	9019	3463	7897	1241	5685	9019
9	Ιωάννης Παύλος	✓	1242	5686	9020	3464	7898	1242	5686	9020	3464	7898	1242	5686	9020	3464	7898	1242	5686	9020
10	Γεώργιος Παύλος	✓	1243	5687	9021	3465	7899	1243	5687	9021	3465	7899	1243	5687	9021	3465	7899	1243	5687	9021
11	Νικόλαος Παύλος	✓	1244	5688	9022	3466	7900	1244	5688	9022	3466	7900	1244	5688	9022	3466	7900	1244	5688	9022
12	Χρήστος Παύλος	✓	1245	5689	9023	3467	7901	1245	5689	9023	3467	7901	1245	5689	9023	3467	7901	1245	5689	9023
13	Παναγιώτης Παύλος	✓	1246	5690	9024	3468	7902	1246	5690	9024	3468	7902	1246	5690	9024	3468	7902	1246	5690	9024
14	Κωνσταντίνος Παύλος	✓	1247	5691	9025	3469	7903	1247	5691	9025	3469	7903	1247	5691	9025	3469	7903	1247	5691	9025
15	Αλέξανδρος Παύλος	✓	1248	5692	9026	3470	7904	1248	5692	9026	3470	7904	1248	5692	9026	3470	7904	1248	5692	9026
16	Σπυρίδων Παύλος	✓	1249	5693	9027	3471	7905	1249	5693	9027	3471	7905	1249	5693	9027	3471	7905	1249	5693	9027
17	Ιωάννης Παύλος	✓	1250	5694	9028	3472	7906	1250	5694	9028	3472	7906	1250	5694	9028	3472	7906	1250	5694	9028
18	Γεώργιος Παύλος	✓	1251	5695	9029	3473	7907	1251	5695	9029	3473	7907	1251	5695	9029	3473	7907	1251	5695	9029
19	Νικόλαος Παύλος	✓	1252	5696	9030	3474	7908	1252	5696	9030	3474	7908	1252	5696	9030	3474	7908	1252	5696	9030
20	Χρήστος Παύλος	✓	1253	5697	9031	3475	7909	1253	5697	9031	3475	7909	1253	5697	9031	3475	7909	1253	5697	9031
21	Παναγιώτης Παύλος	✓	1254	5698	9032	3476	7910	1254	5698	9032	3476	7910	1254	5698	9032	3476	7910	1254	5698	9032
22	Κωνσταντίνος Παύλος	✓	1255	5699	9033	3477	7911	1255	5699	9033	3477	7911	1255	5699	9033	3477	7911	1255	5699	9033
23	Αλέξανδρος Παύλος	✓	1256	5700	9034	3478	7912	1256	5700	9034	3478	7912	1256	5700	9034	3478	7912	1256	5700	9034
24	Σπυρίδων Παύλος	✓	1257	5701	9035	3479	7913	1257	5701	9035	3479	7913	1257	5701	9035	3479	7913	1257	5701	9035
25	Ιωάννης Παύλος	✓	1258	5702	9036	3480	7914	1258	5702	9036	3480	7914	1258	5702	9036	3480	7914	1258	5702	9036
26	Γεώργιος Παύλος	✓	1259	5703	9037	3481	7915	1259	5703	9037	3481	7915	1259	5703	9037	3481	7915	1259	5703	9037
27	Νικόλαος Παύλος	✓	1260	5704	9038	3482	7916	1260	5704	9038	3482	7916	1260	5704	9038	3482	7916	1260	5704	9038
28	Χρήστος Παύλος	✓	1261	5705	9039	3483	7917	1261	5705	9039	3483	7917	1261	5705	9039	3483	7917	1261	5705	9039
29	Παναγιώτης Παύλος	✓	1262	5706	9040	3484	7918	1262	5706	9040	3484	7918	1262	5706	9040	3484	7918	1262	5706	9040
30	Κωνσταντίνος Παύλος	✓	1263	5707	9041	3485	7919	1263	5707	9041	3485	7919	1263	5707	9041	3485	7919	1263	5707	9041
31	Αλέξανδρος Παύλος	✓	1264	5708	9042	3486	7920	1264	5708	9042	3486	7920	1264	5708	9042	3486	7920	1264	5708	9042
32	Σπυρίδων Παύλος	✓	1265	5709	9043	3487	7921	1265	5709	9043	3487	7921	1265	5709	9043	3487	7921	1265	5709	9043
33	Ιωάννης Παύλος	✓	1266	5710	9044	3488	7922	1266	5710	9044	3488	7922	1266	5710	9044	3488	7922	1266	5710	9044
34	Γεώργιος Παύλος	✓	1267	5711	9045	3489	7923	1267	5711	9045	3489	7923	1267	5711	9045	3489	7923	1267	5711	9045
35	Νικόλαος Παύλος	✓	1268	5712	9046	3490	7924	1268	5712	9046	3490	7924	1268	5712	9046	3490	7924	1268	5712	9046
36	Χρήστος Παύλος	✓	1269	5713	9047	3491	7925	1269	5713	9047	3491	7925	1269	5713	9047	3491	7925	1269	5713	9047
37	Παναγιώτης Παύλος	✓	1270	5714	9048	3492	7926	1270	5714	9048	3492	7926	1270	5714	9048	3492	7926	1270	5714	9048
38	Κωνσταντίνος Παύλος	✓	1271	5715	9049	3493	7927	1271	5715	9049	3493	7927	1271	5715	9049	3493	7927	1271	5715	9049
39	Αλέξανδρος Παύλος	✓	1272	5716	9050	3494	7928	1272	5716	9050	3494	7928	1272	5716	9050	3494	7928	1272	5716	9050
40	Σπυρίδων Παύλος	✓	1273	5717	9051	3495	7929	1273	5717	9051	3495	7929	1273	5717	9051	3495	7929	1273	5717	9051

Συνημμένο 11. Φανοί ασετυλίνης των ανθρακωρύχων.

Πηγή: Συλλογή Μουσείου Χατζηλιά.

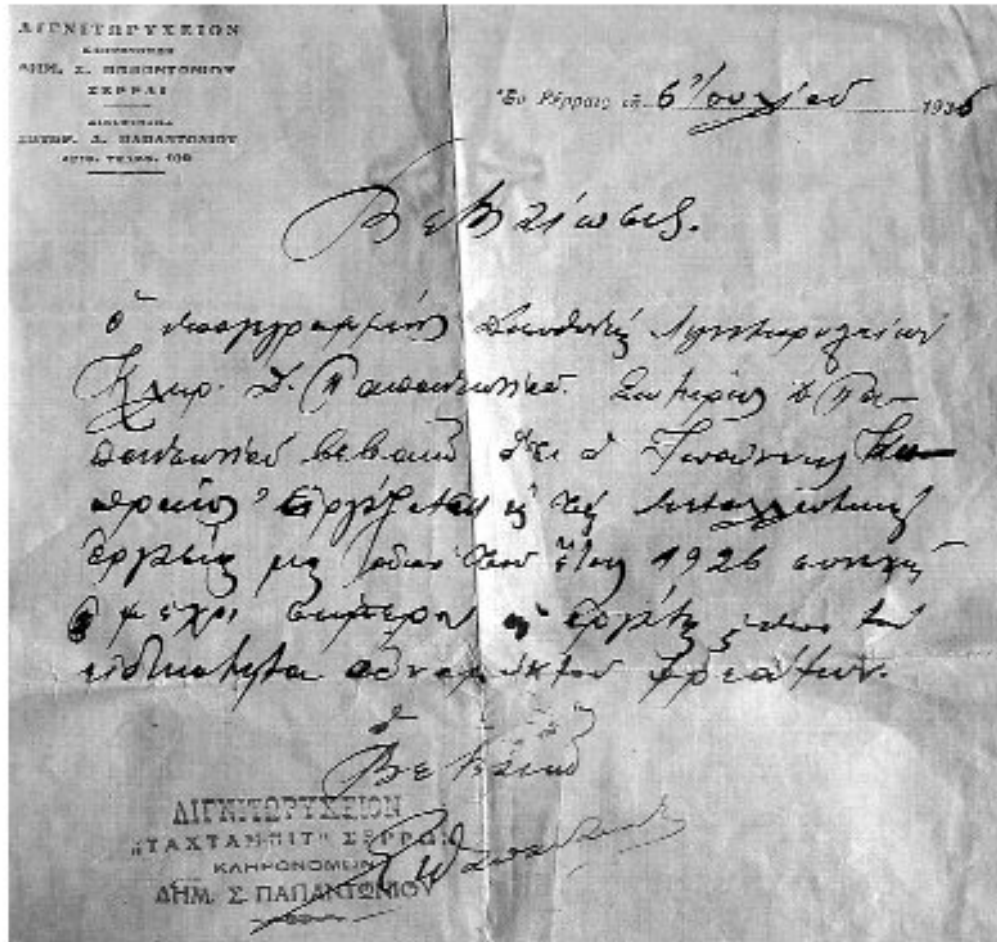
Συνημμένο 12. Αλογόκαρο στην είσοδο λιγνιτωρυχείου.

Πηγή: Συλλογή ζωγράφου Χριστόφορου Μελλίδη.

Συνημμένο 13. Βεβαίωση της επιχείρησης Παπαντωνίου λιγνιτορυχείου "ΤΑΧΤΑ-ΒΙΤ" για τον εργαζόμενο Ιωάννη Κυπραίο (1926).

Πηγή: Γ.Α.Κ. Σερρών.

Συνημμένο 14. Δημοσίευμα αγγελίας στην εφημερίδα «Ερμής» Μακεδονίας, Φ. 410/17-07-1879

Λόγω του δυσανάγνωστου κακού πρωτοτύπου, ήταν αδύνατη η αυτούσια παράθεσή του. Για το λόγο αυτό γράφθηκε εκ νέου από εμάς και παρατίθεται όπως κατωτέρω, αποδίδοντας την αρχική ορθογραφία και σύνταξη κατά το δυνατό, με το μονοτονικό όμως τρέχον σύστημα γραφής.

ΑΓΓΕΛΙΑ

Ο υποφαινόμενος Πράκτωρ του παρά την πόλιν των Σερρών κειμένου ΑΝΘΡΑΚΩΡΥΧΕΙΟΥ ΚΑΤΑΚΟΝΟΣ και ΜΟΝΟΣΠΗΤΩΝ, λαμβάνω την τιμήν ν' αναγγείλω εις το Δημόσιον ότι του ρηθέντος ανθρακωρυχείου η εξόρυξις ενοικιάζεται δια τριετίαν αρχομένην από της 1 (13 Σεπτεμβρίου έτους τρέχοντος υπό τους εξής όρους:

1ον. Ο ενοικιαστής υποχρεούται να εξορύττη κατά τους όρους και κανόνες του επί των ανθρακωρυχείων κανονισμού, αναλαμβάνων πάσαν ευθύνην και πάσαν υποχρέωσιν της του ανθρακωρυχείου τούτου προνομιούχου Εταιρίας έναντι της Κυβερνήσεως και των ιδιωτών.

2ον. Χρεωστεί να πληρώνη κατ' έτος εις την Εταιρίαν το έγγειον του φόρου προς παράδες πέντε (αρθ 5) το Δονοίμι (ζρέμμα) εις λίρας χρυσσάς ήτοι το όλον Λ.Οθωμ. 12.14(09 ετησίως

3ον. Χρεωστεί να πληρώνει εις την Κυβέρνησιν δια της Εταιρίας πάντοτε 50 (0 επί του εξορυχθυσόμενου ποσού, λογιζομένου εις την

τρέχουσαν ενταύθα τιμήν, ήν (την οποίαν) αν ήθελε προτιμήσει τούτο η Εταιρία, να τη παραδίδη εντός της πόλεως Σερρών την ποσότητα ταύτην εις είδος ήτοι εις γαιάνθρακας εις κομμάτια άνευ χόματος και λίθων.

4ον. Το ορισθησόμενον ενοίκειον πληρωθήσεται το ήμισυ την 1 (13 Σεπτεμβρίου και το έτερον ήμισυ την 1 (13 Ιανουαρίου εκάστου έτους

5ον. Ο ενοικιαστής χρεωστεί να δώση δύο αξιοχρέους εγγυητάς αλληλεγγύως υπευθύνους προς την Εταιρίας δια πάσαν αυτού έλλειψιν.

Αναγγέλων τ' ανωτέρω προς το Δημόσιον παρακαλώ όπως οι βουλόμενοι να πλειοδοτήσωσιν απευθύνωσι τας προσφοράς των εγγράφως προς τον υποφαινόμενον μέχρι της 15 (27 Αυγούστου.

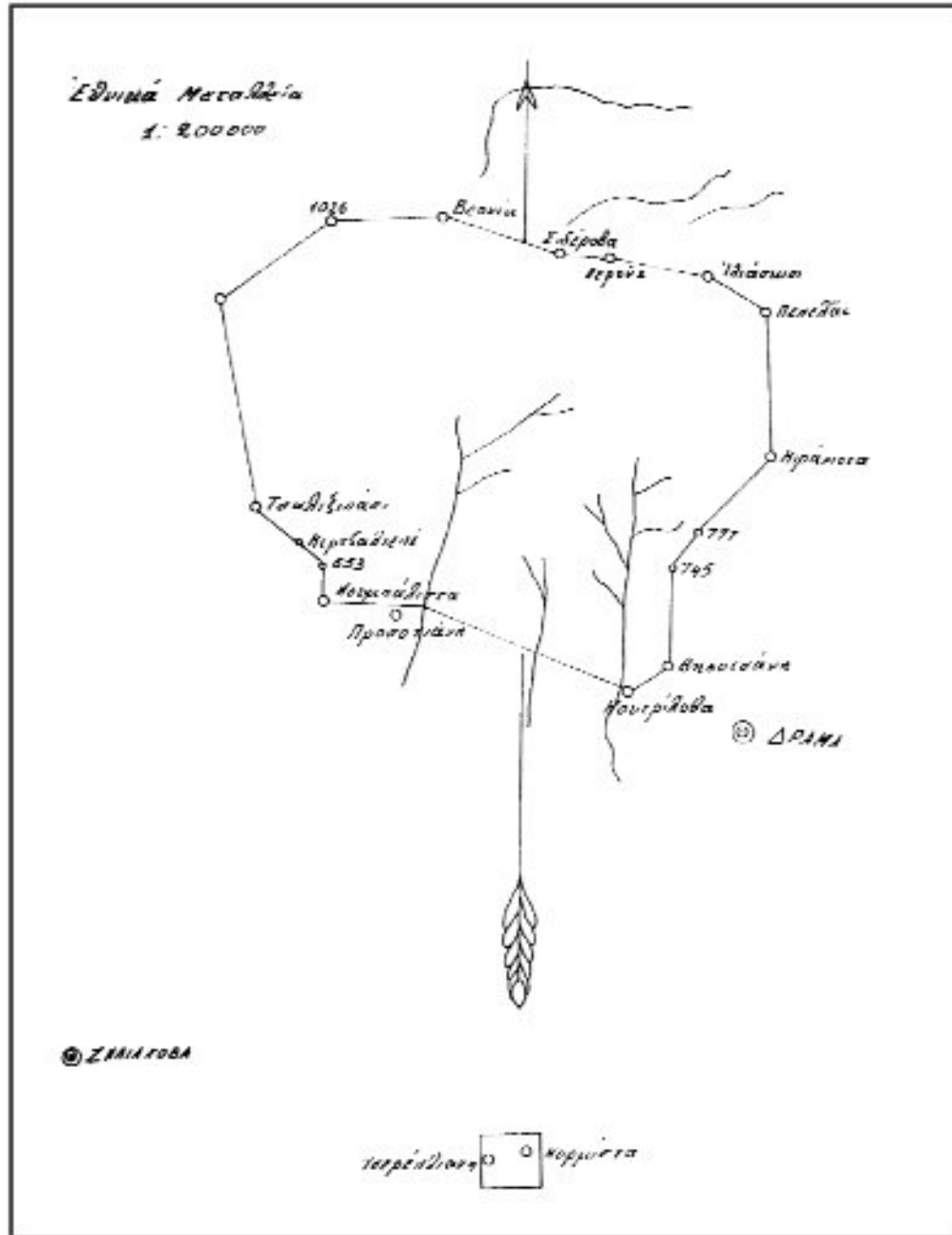
Εν Σέρραις τη 6(18 Ιουλίου 1879

Δ. ΠΕΣΝΙΚΙΔΗΣ

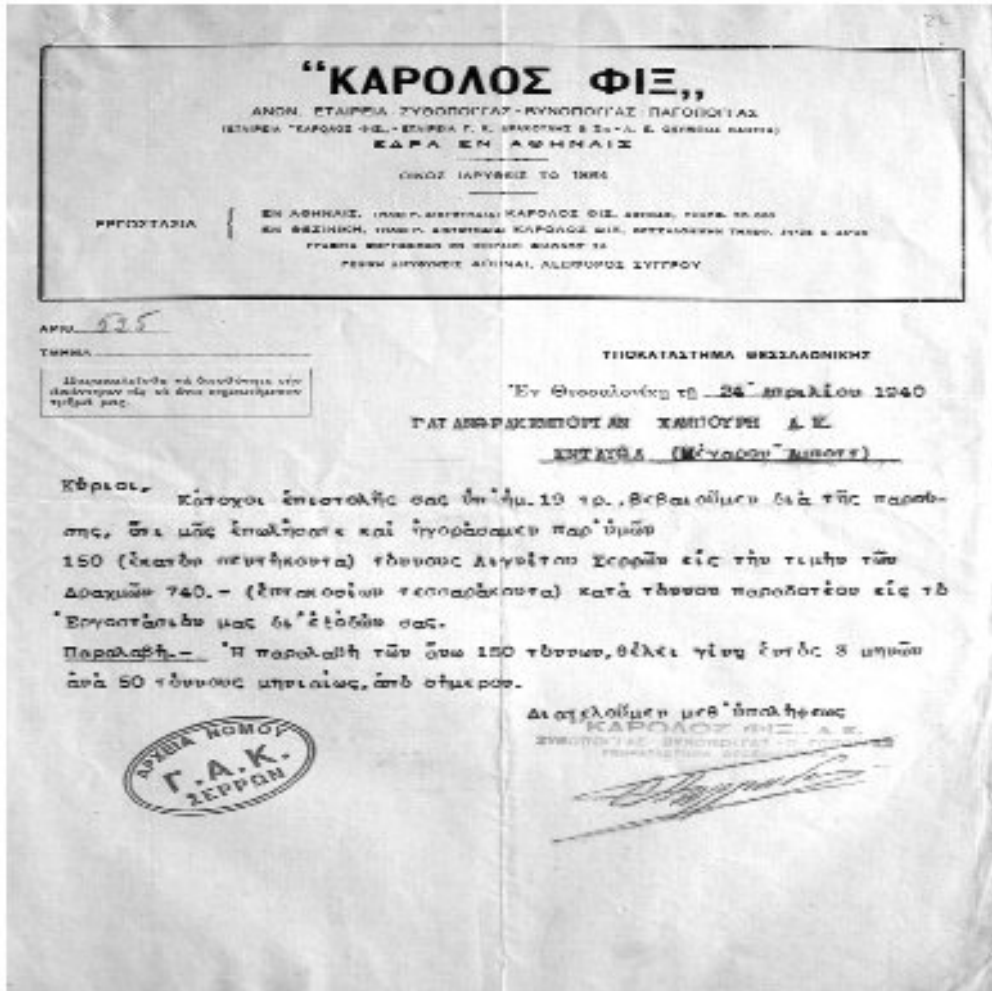
Πηγή: Χαράλαμπος Βουρουτζίδης

Συνημμένο 15. Οριοθέτηση ενός μεταλλείου ΠΑΙΤΑΙΟΥ (1916).

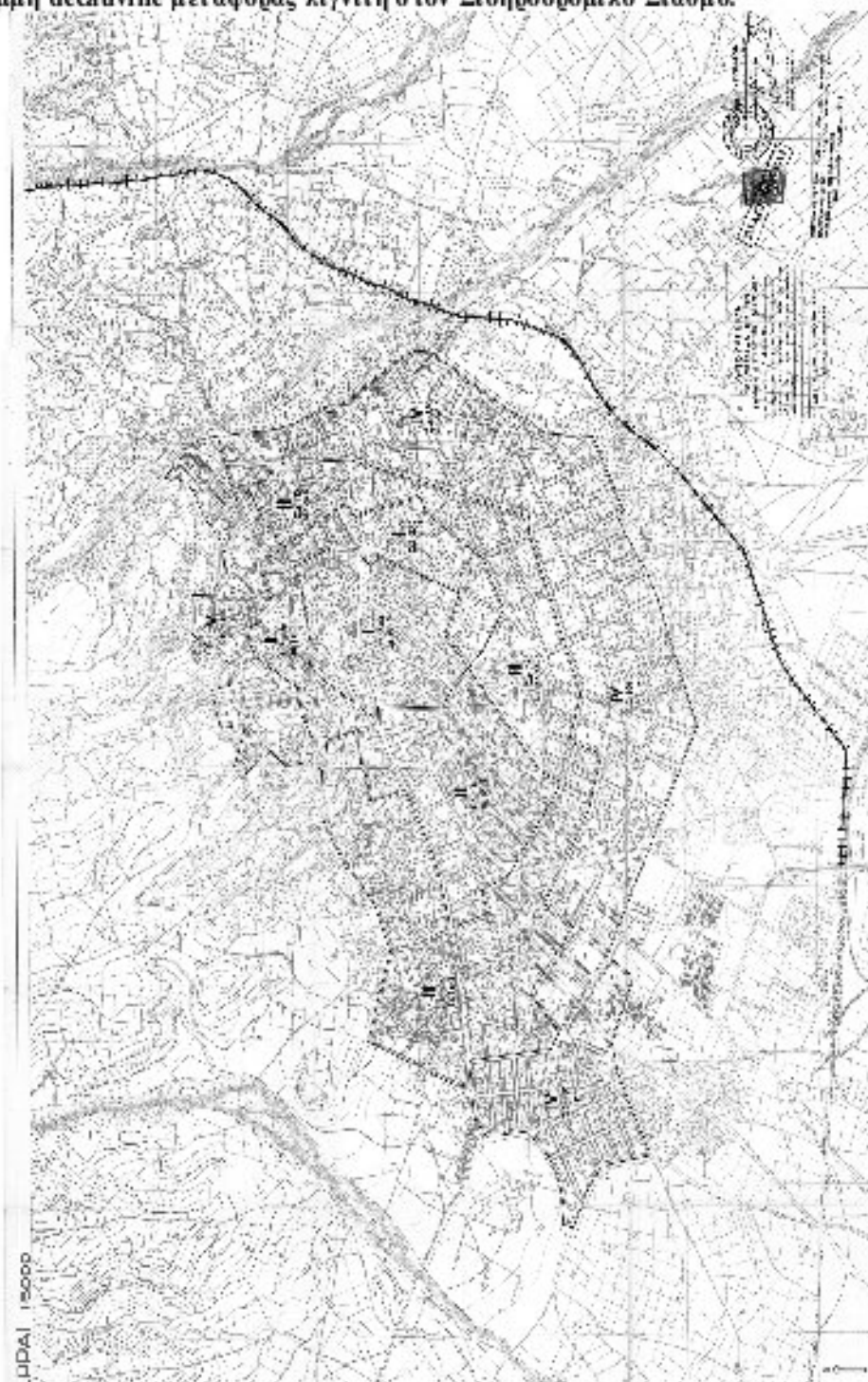
Παρά: Επιθεώρηση Μεταλλείων Β. Ελλάδος

Συνημμένο 16. Παραγγελία εμπορική αγοράς λιγνίτη της ζυθοποιίας "Κάρολος Φιξ" (1940).

Συνημμένο 17. Τοπογραφικό διάγραμμα Δήμου Σερρών, με τη σιδηροδρομική γραμμή descauville μεταφοράς λιγνίτη στον Σιδηροδρομικό Σταθμό.

ΧΟΡΗΓΟΙ:

ISBN: 978-960-86390-8-9